

Työministeriölle

Työministeriön maahanmuutto- ja työluupa-asiat -tiimi kutsui kokoon toukokuussa 2003 eri viranomaisten ja järjestöjen edustajia keskustelemaan ensi sijassa Suomesta pois lähetetyistä maahanmuuttajalapsista ja mahdollisista toimenpiteistä näiden lasten saamiseksi takaisin Suomeen. Tilaisuuden osanottajat totesivat, että vastaavanlaisella kokoonpanolla olisi aiheellista jatkaa yhteisiä keskusteluja pois lähetettyjen maahanmuuttajalasten tilanteesta ja muista maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalapsiin liittyvistä erityisongelmista, joiden ratkaiseminen edellyttää poikkihallinnollista yhteistyötä.

Työministeriö asetti yllä mainittujen asioiden käsittelyä varten 16.10.2003 eri hallinnonaloja ja järjestöjä edustavan työryhmän. Työryhmän puheenjohtajaksi nimettiin erikoissuunnittelija Leena-Maija Qvist ja sihteeriksi suunnittelija Pia Salmela työministeriöstä. Työryhmän jäseniksi kutsuttiin lainsäädäntösihteeriksi Hanna Rantala ulkoasiainministeriöstä, lainsäädäntöneuvos Desiree Söderlund oikeusministeriöstä, ylitarkastaja Jutta Gras sisäasiainministeriöstä, osastopäällikkö Riitta Viitala sosiaali- ja terveysministeriöstä, tulosalueen johtaja Susanne Tengman Ulkomaalaisvirastosta, suunnittelija Taina Martiskainen Lastensuojelukeskusliitosta, suunnittelija Ann-Charlotte Siren-Borrego Suomen Punaisesta Rististä ja lakimies Ville Punto Pakolaisneuvonteryöstä. Työryhmä kutsui lisäksi jäsenikseen rikoskomisario Jouko Ikosen Keskusrikospoliisista ja majuri Ilkka Herrasen Rajavartiolaitoksen esikunnasta. Jouko Ikosen virkavapauden ajan hänen sijaisenaan työryhmässä oli Jukka Martikainen keskusrikospoliisista. Jouko Ikonen palasi työryhmän jäseneksi vuoden 2006 alusta. Oikeusministeriön edustajaksi vaihtui lainsäädäntöneuvos Markku Helin vuoden 2005 kesäkuussa. Sosiaali- ja terveysministeriön edustajana toimi vuoden 2004 heinäkuusta ylitarkastaja Anne Kumpula ja vuoden 2005 alusta ylitarkastaja Virpi Kõlhi. Pakolaisneuvonnan edustajaksi tuli vuoden 2005 alusta lakimies Kirsi Hytinanti.

Työryhmä asetettiin 1.1.2004 – 31.12.2005 väliseksi ajaksi. Työryhmä sai hakemuksesta lisääaikaa 31.3.2006 saakka.

Työryhmän tehtävänä oli toimia viranomaisten ja järjestöjen välisenä yhteistyöfoorumina, joka

- välittää tietoa hallinnonalojen ja järjestöjen kesken maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten tilanteesta;
- etsii yksittäisiä alaikäisiä koskevia ratkaisuja poikkihallinnollisesti;
- selvittää alaikäisten auttamiseen liittyviä toimivaltakysymyksiä;
- sopii viranomaisten ja järjestöjen yhteistyön muodoista alaikäisasiassa; sekä
- arvioi alaikäisiin liittyviä säädösmuutostarpeita.

Osa työryhmän jäsenistä halusi tarkentaa toimeksiantoa. Erityisesti pidettiin tärkeänä, että salassa pidettäviä asioita ei työryhmän laajuisessa kokoonpanossa tule käsitellä. Työryhmä määritteli tehtäväkseen yleisesti maahanmuuttaja- ja

turvapaikanhakijalapsiin liittyvien ilmiöiden käsittelyn. Lisäksi päätettiin, että työryhmä toimii verkostona, joka välittää tietoa poikkihallinnollisesti eri hallinnonalojen ja järjestöjen välillä. Tietoa välitetään lapsiin liittyvistä työryhmistä, lainsäädännöstä, menettelytavoista ja toimijoista salassapitosäännökset huomioiden.

Työryhmä kuuli toimintansa aikana Espoon kaupungin maahanmuuttajalasten opettajia Riitta Santia ja Abdullahi Yarrow'ta sekä sosiaalityöntekijä Christa Olinia. Lisäksi työryhmä kuuli Ihmisoikeusliiton KokoNainen –projektin projektipäällikköä Janneke Johanssonia ja Mannerheimin Lastensuojeluliiton kunniaväkivaltaprojektin vetäjää Tanja Tauroa.

Työministeriö julkaisi vuonna 1998 oppaan ”Maahanmuuttajalasten katoaminen ja viranomaisten yhteistyö ” (6/1998/TM), jonka tarkoituksena oli antaa tietoa lasten ja perheiden parissa työskenteleville maahanmuuttajalasten katoamisiin liittyvästä viranomaisten yhteistyöstä. Opas on lainsäädäntöä koskevien viittausten ja alaikäisten asemaa kuvaavien ilmiöiden kuvausten osalta vanhentunut. Työryhmä päätti päivittää oppaan vanhentuneet osuudet ja lisätä tietoa erilaisista maahanmuuttajalapsiin liittyvistä ilmiöistä, jotka ovat tulleet entistä ajankohtaisemmiksi edellisen oppaan julkaisemisen jälkeen.

Edellä esitettyyn viitaten työryhmä luovuttaa kunnioittaen työministeriölle tämän kirjeen liitteenä olevan raportin ”Viranomaisten yhteistyö maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten katoamistilanteissa ja niihin liittyvissä ilmiöissä” sekä esittää, että työministeriö julkaisisi uudistetun oppaan.

Työryhmä esittää lisäksi, että työryhmässä edustettuina olevat viranomaiset ja järjestöt jatkaisivat edelleen verkostona tapaamisia pois lähetettyjen ja kadonneitten alaikäisten maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten auttamiseen ja muihin tässä oppaassa käsiteltyihin ilmiöihin liittyvissä asioissa. Tapaamisissa voitaisiin vaihtaa tietoja mainituista ilmiöistä ja pohtia miten toimeenpanoon liittyviä ongelmia voitaisiin parhaiten ratkaista viranomaisten ja järjestöjen yhteistyönä. Verkosto kokoontuisi kaksi kertaa vuodessa tai tarpeen mukaan. Työministeriö toimisi verkoston kokoonkutsujana.

Helsingissä 30 päivänä syyskuuta 2006

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto.....	1
2. Turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalapsiin liittyviä ilmiöitä	1
2.1 Katoamiset ilmiönä.....	1
2.2 Ilman huoltajaa tulevat alaikäiset turvapaikanhakijat	2
2.3 Kansainväliset lapsikaappaukset	3
2.4 Lapsikauppa.....	3
2.5 Ympärileikkaukset ja kunnioituksesta lasten turvattomuutta ja katoamisia aiheuttavina ilmiöinä.....	5
2.6 Avioliittoon pakottamisen oikeudelliset vaikutukset	7
3. Turvapaikanhakija- ja pakolaislasten vastaanotto ja lapsiperheiden kotouttamisen tukeminen	8
3.1 Turvapaikanhakijalasten vastaanotto.....	8
3.2 Pakolaislasten vastaanotto	8
3.3 Katoamisista ilmoittaminen.....	9
3.4 Maahanmuuttajaperheen kotoutuminen ja lapsen asema perheessä.....	9
4. Maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten katoamiset ulkomaalaislain näkökulmasta ...	11
4.1 Lapsen asema ja etu ulkomaalaislaissa.....	11
4.2 Ulkomaalaislain perusteella myönnettävät oleskeluluvat.....	11
4.3 Maasta poistumisen vaikutus oleskelulupien voimassaoloon	12
4.4 Alaikäisen turvapaikanhakijan katoamisen vaikutus turvapaikkahakemuksen käsittelyyn	12
5. Poliisin toimivalta ja vastuu kadonneiden maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten etsinnässä ja katoamistapausten tutkinnassa.....	13
5.1 Katoamisilmoitus.....	13
5.2 Etsintävelvollisuus, esitutkintavelvollisuus ja poliisin toimivaltuudet	13
5.3 Poliisin tietojensaantioikeus	14
5.4 Poliisiviranomaisten kansainvälinen yhteistyö.....	14
5.5 Turvapaikkahakemuksen vastaanottaminen	15
6. Sosiaaliviranomaiset apuna lasten katoamistilanteissa.....	15
6.1 Lapsen huollon ja kasvatuksen lähtökohdat	15
6.2 Huoltajan oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta ja asuinpaikasta	16
6.3 Lastensuojelu	16
6.4 Lastensuojeluilmoitus	18
6.5 Päivähoito ja lastenneuvola	18
6.6 Sosiaaliviranomaisten tiedonsaantioikeus ja tietojenantovelvollisuus	19
7. Koulutoimi apuna lasten katoamisen selvittämisessä.....	20
7.1 Koulutoimen velvoitteet	20
7.2 Huoltajan tehtävät.....	21
7.3 Yhteistyö kodin kanssa.....	21
8. Ulkoasiainhallinnon toimivalta kadonneiden maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten olinpaikan ja olosuhteiden selvittämiseksi	22
8.1 Selvittämispyyntö	22
8.2 Lapsen olosuhteiden selvittäminen.....	22
8.3 Lapsen kotiuttaminen	22
9. Esimerkkitapaus	23
10. Yhteenvedo viranomaisten ja muiden toimijoiden yhteistyöstä.....	25
Esitteitä, muistioita ja linkkejä:	25

1. Johdanto

Ulkomaalaistaustaisia lapsia oleskelee Suomessa erilaisin oikeudellisin perustein. He voivat oleskella maassa turvapaikanhakijoina, viisumilla tai oleskeluluvalla. Osa heistä on saanut Suomen kansalaisuuden.

Maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden määrän lisääntyessä ovat maahanmuuttoasioista vastaavat viranomaiset ja järjestöt joutuneet tekemisiin erilaisten ulkomaalaisiin ja ulkomaalaistaustaisiin lapsiin liittyvien ilmiöiden kanssa. Tällaisia ovat lasten katoaminen Suomesta, poikien ja tyttöjen ympärileikkaukset, pakkoavioliitot, kunniaväkivalta, lapsikaappaukset ja lapsikauppa. Lapsen katoaminen voi olla itsenäinen ilmiö tai se saattaa liittyä mihin tahansa edellä luetelluista ilmiöistä. Useimmat näistä ilmiöistä ovat harvinaisia suomalaisessa yhteiskunnassa eivätkä viranomaiset ja järjestöt aina tunnista tilannetta. Niillä ei ole tietoa miten toimia, mitä lainsäädäntöä tällaisiin tilanteisiin tulisi soveltaa tai olemassa oleva lainsäädäntö on puutteellinen.

Työministeriö julkaisi vuonna 1998 oppaan ”Maahanmuuttajalasten katoamiset ja viranomaisten yhteistyö” (6/1998/ MT), joka sisältää viranomaisille ja järjestöille tarkoitettuja ohjeita turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalasten katoamisten ehkäisemiseksi ja katoamisilmiöstä yleensä. Opas on säädösviittausten osalta vanhentunut eikä siinä oteta kantaa viime aikoina esiin tulleisiin edellä mainittuihin ulkomaalaislapsiin liittyviin ilmiöihin.

Katoamisista syntynyt julkinen keskustelu 1990-luvun loppupuolella, edellä mainitun oppaan julkaiseminen ja poliisin käynnistämä lasten katoamisten selvittäminen vaikuttivat siten, että katoamiset vähenivät huomattavasti. Lasten vanhemmat myös oppivat tekemään tarvittavat ilmoitukset viranomaisille lapsen muuttaessa väliaikaisesti tai pysyvästi ulkomaille.

Tämä muistio korvaa työministeriön vuonna 1998 julkaiseman oppaan. Muistiossa on kuvattu edellä mainittuja turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalapsiin kohdistuvia ilmiöitä ja selvitetty viranomaisten toimivaltuuksia ja yhteistyön muotoja alaikäisten katoamisten ja heihin liittyvien muiden heitä vahingoittavien ilmiöiden ehkäisemiseksi. Muistiosta toivotaan olevan apua kaikille ulkomaalaislasten kanssa tekemisissä oleville viranomaisille ja järjestöille näiden pyrkiessä selvittämään kussakin tapauksessa, miten lasten katoamisia voidaan estää ja miten lapsen etu katoamistilanteissa parhaiten toteutuisi sekä miten muihin tässä muistiossa esiin otettuihin ilmiöihin tulisi suhtautua.

2. Turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalapsiin liittyviä ilmiöitä

2.1 Katoamiset ilmiönä

Suomessa katoaa vuosittain poliisille tehtävien ilmoitusten perusteella n. 2000 henkilöä. Ilmoituksia kadonneista henkilöistä tekevät lähinnä omaiset. Tämän lisäksi vuosien 2003-2005 aikana noin kolmentuhannen turvapaikanhakijan kohdalla viranomaisprosessi on jäänyt kesken. Osa heistä on poistunut maasta tai heidän olinpaikkansa on jäänyt muuten tuntemattomaksi. Tämä lukumäärä on noin 30 % kaikista turvapaikanhakijoista. Tehtyjen selvitysten mukaan eniten tällaisia henkilöitä on ollut Oulun, Rovaniemen ja Ruukin vastaanottokeskuksissa. Miesten osuus on hieman suurempi kuin naisten. Alaikäisten osuus näistä todennäköisesti maasta poistuneista on ollut noin 300 vuodessa ja heidän keski-ikänsä on 8,5 vuotta. Lasten lukumäärässä on huomioitu sekä huoltajiensa kanssa että ilman huoltajaa maahan saapuneet lapset. Näistä viranomaisprosessin kesken jättäneistä henkilöistä voitaneen käyttää yleisnimitystä kadonneet turvapaikanhakijat. Poliisin rekistereissä

löytymättä jääneitä lapsia, joiden alkuperä on ulkomaalainen ja joista on tehty katoamisilmoitus, on 25. He ovat olleet katoamishetkellä alle 18-vuotiaita. Ilmoitukset heistä on tehty vuosina 1997–2005 ja tyypillisenä katoamistietona on ollut, että sukulainen (äiti/isä) on vienyt lapsen kotimaahansa.

Viime vuosituhanen loppupuolella maahanmuuttajalasten katoamiset näkyivät ensimmäiseksi koulussa. Kun lasten jäämistä pois koulusta alettiin selvittää saatiin lasten vanhemmilta selitykseksi, että he olivat lähettäneet lapsensa kasvatuksellisista syistä kotimaahan tai muuhun maahan sukulaisten luokse. Asia selvitettiin tuolloin tarkasti. Keskusrikospoliisi käynnisti projektin, jossa otettiin selvittäväksi kaikki kadonneeksi ilmoitetut runsaat 100 tapausta. Tuolloin selvitettiin noin 40 lapsen olinpaikka. Näistä lapsista osa löytyi Afrikasta. Osa lapsista löytyi Suomesta toisella identiteetillä, osa omalla nimellään ja osa muista pohjoismaista. Osa katoamisista johtui tutkinnan mukaan väärinkäsityksistä, ehkä tahattomista laiminlyönneistä, osa huoltajuusriidoista ja osassa oli selvästi tarkoituksellista väärinkäytöstä.

Valtaosa turvapaikanhakijalapsista saapuu ja oleskelee Suomessa perheidensä kanssa. He myös yleensä katoavat samanaikaisesti muiden perheenjäsentensä kanssa. Joissakin yksittäistapauksissa perheensä kanssa turvapaikanhakuun saapunut alaikäinen on jätetty yksin Suomeen esimerkiksi sen jälkeen kun perheelle on annettu kielteinen turvapaikka- ja oleskelulupapäätös. Tällaisissa tapauksissa alaikäistä turvapaikanhakijaa käsitellään turvapaikkamenettelyssä samalla tavoin kuin jos hän alun pitäen olisi saapunut yksin maahan turvapaikanhakuun. Perheiden tai vanhempien katoaminen kesken turvapaikkamenettelyn liittyy yleensä oletukseen, että päätös tulee olemaan kielteinen. Katoamalla perhe välttää saamasta maahantulokiellon. Katoamisen taustalla on todennäköisesti monen kohdalla haluttomuus tulla palautetuksi EU:n vastuunmäärittämisasetuksen perusteella siihen EU-maahan, josta turvapaikka on aikaisemmin haettu ja joka on vastuussa hakemuksen käsittelystä.

Kadonneet turvapaikanhakijat kirjataan Marek -rekisteriin (Uudenmaan työvoima- ja elinkeinokeskuksen ylläpitämä vastaanottokeskusten asukasrekisteri). Tiedot kadonneista turvapaikanhakijoista annetaan poliisille mahdollisimman pian.

2.2 Ilman huoltajaa tulevat alaikäiset turvapaikanhakijat

Ulkomaalaislaissa (301/2004) ei ole ilman huoltajaa olevan alaikäisen turvapaikanhakijan määritelmää. Ulkomaalaisvirasto tilastoi ilman huoltajaa tulevaksi alaikäiseksi turvapaikanhakijaksi henkilön, joka hakemusta jättäessään ilmoittaa olevansa alle 18-vuotias ja joka saapuu maahan joko täysin yksin tai sellaisen saattajan kanssa, joka ei ole hänen vanhempansa tai huoltajansa (tai jonka huoltajuudesta ei ole riittävää näyttöä). Alaikäisenä turvapaikkaa hakenut henkilö säilyy Suomen tilastoissa alaikäisenä, vaikka hän menettelyn aikana tulisikin täysi-ikäiseksi.

Suomeen saapui 1990-luvulla ilman huoltajaa olevia alaikäisiä turvapaikanhakijoita vuosittain hieman alle sadan ja kahdensadan välillä. Vuosituhannen vaihteessa luvuissa tapahtui notkahdus, mutta viime vuosina lasten määrä on jälleen kasvanut. Heitä saapui Suomeen 34 vuonna 2001, 70 vuonna 2002, 110 vuonna 2003 ja 140 vuonna 2004. Vuonna 2005 Suomeen saapui ilman huoltajaa 220 alaikäistä turvapaikanhakijaa. Vuoden 2006 kesäkuun loppuun mennessä alaikäisiä oli tullut 35. Pääosa heistä oli Somalian ja Afganistanin kansalaisia. Kaikkiaan he edustivat 23 eri kansalaisuutta. Valtaosa hakijoista oli yli 15-vuotiaita ja 75 % heistä oli poikia.

Ilman huoltajaa tulleita alaikäisiä turvapaikanhakijoita on viime vuosina kadonnut 10-20 vuodessa. Ulkomaalaisviraston tilaston mukaan heitä katosi 19 vuonna 2003, 13 vuonna 2004 ja 17 vuonna 2005. Joissakin tapauksissa on viitteitä siitä, että heidän katoamisiinsa liittyy lapsikauppaa tai muunlaista hyväksikäyttöä. Suuri osa katoamisista liittyy kuitenkin alaikäisillä kuten aikuisillakin toiseen eurooppalaiseen maahan palauttamisen välttämiseen.

2.3 Kansainväliset lapsikaappaukset

Kansainvälisestä lapsikaappauksesta on yleensä kyse, kun seuraavat edellytykset täyttyvät:

- lapsi on viety ilman huoltajan suostumusta ulkomaille tai jätetty sieltä palauttamatta tapaamisoikeuden jälkeen
- lapsi on asunut pysyvästi Suomessa (kansalaisuudella ei ole merkitystä)
- lapsi on alle 16-vuotias

Jos lapsi on viety Haagin kansainväliseen lapsikaappaus sopimukseen kuuluvaan valtioon, tapausta hoitaa oikeusministeriö. Jos lapsi on viety valtioon, joka ei kuulu em. yleissopimukseen tai lapsen olinpaikka on tuntematon, tapausta hoitaa ulkoasiainministeriö. Ulkoasiainministeriön ja Suomen edustustojen toimenpiteistä lapsikaappaustapauksissa säädetään konsulipalvelulain 31 ja 32 §:ssä.

Lapsikaappaustapausten hoidosta on saatavissa lisätietoa Kansainvälinen lapsikaappaus -esitteestä (www.om.fi).

2.4 Lapsikauppa

Valtioneuvosto hyväksyi 25.8.2005 ihmiskaupan vastaisen toimintasuunnitelman. Suunnitelmassa otetaan huomioon lasten erityisasema kaikilla ihmiskaupan vastaisen toiminnan osa-alueilla. Toimintasuunnitelmassa todetaan, ettei alaikäisten ihmiskauppaa tarkoittavan hyväksikäytön mahdollisuutta voida sulkea pois myöskään Suomessa. Eräänä lapsikaupan riskiryhmänä pidetään ilman huoltajaa saapuneita alaikäisiä turvapaikanhakijoita. On mahdollista, että lapsikauppaa tarkoittavaa lasten seksuaalista hyväksikäyttöä esiintyy myös Suomessa.

Toimintasuunnitelmassa todetaan voitavan pitää varmana, että Suomi toimii lapsikaupan kauttakulkumaana. Lapsikaupan uhrien ainoa yhteys Suomeen voi toisin sanoen olla matka Suomen kautta muualle Eurooppaan. Schengen-alueella liikkuminen ilman sisärajatarkastuksia mahdollistaa myös sen, että muualta Euroopasta saapuu Suomeen alaikäisiä esimerkiksi sukulaistensa luo ilman, että heidän maassa oleskelunsa ainakaan välittömästi tulee viranomaisten tietoon. Onkin tärkeätä, että viranomaisyhteistyöllä kyetään mahdollisimman nopeasti tunnistamaan lapset ja kohdistamaan heihin heidän asemansa edellyttämä huomio.

Toimintasuunnitelmassa kiinnitetään huomiota alaikäisten uhrien erityiseen suojeluun ja lapsispesifeihin auttamistoimenpiteisiin. Lapsen edun periaate on johtava ajatus kaikessa ihmiskaupan ja lapsikaupan vastaisessa toiminnassa. Toimintasuunnitelmassa korostetaan tarvetta tunnistaa lapsiuhrit nopeasti. Mikäli uhrin täysi-ikäisyydestä ei voida olla varmoja, on uhria lähtökohtaisesti pidettävä alaikäisenä ja kohdeltava erityisen sensitiivisesti.

Lapsikaupan ja lapsiin kohdistuvan muunlaisen hyväksikäytön kitkemiseksi valtioiden rajat ylittävä yhteistyö on välttämätöntä. YK:ssa valmistui vuonna 2000 lapsen oikeuksien sopimuksen valinnainen pöytäkirja lapsikaupasta, lapsiprostitutiosta ja lapsipornografiasta.

Suomi allekirjoitti pöytäkirjan 7.9.2000. Pöytäkirja on tarkoitus saattaa kansallisesti voimaan mahdollisimman pian. Alueellisella tasolla Suomi on osallistunut Pohjoismaiden, Baltian maiden ja Venäjän väliseen monimuotoiseen yhteistyöhön ihmiskaupan vastustamiseksi, ja useat viranomaiset ovat olleet mukana näissä hankkeissa.

Eräs esimerkki alueellisesta yhteistyöstä on Itämeren alueen maiden välinen yhteistyö, jota tehdään muun muassa pohjoismais-baltialaisessa ihmiskaupan vastaisessa työryhmässä (Nordic-Baltic Task Force against Trafficking in Human Beings) ja riskiryhmiin kuuluvia lapsia käsittelevän työryhmän (Working Group on Cooperation on Children at Risk) alaisuudessa. Viimeksi mainittu työryhmä pyrkii parantamaan alueen kaikkein haavoittuvimmissa oloissa elävien lasten asemaa. Itämeren maiden neuvoston maat ovat yhdessä Moldovan, Ukrainan ja Valko-Venäjän kanssa perustaneet kontaktipisteiden verkoston. Kontaktiverkoston kautta saadaan yhteys toisen valtion viranomaisiin esimerkiksi turvapaikanhakijalasten katoamistilanteissa ja lapsikauppatilanteissa. Suomen kontaktipisteenä on sisäasiainministeriön ulkomaalaisosasto. Lisätietoa yhteistyöstä löytyy internetosoitteesta www.cbss.st.

Ulkomaalaislakiin lisättiin 31.7.2006 voimaan tulleella lainmuutoksella säännös oleskeluluvasta, joka voidaan myöntää henkilölle, jonka voidaan perustellusti epäillä joutuneen ihmiskaupan uhriksi ja joka on valmis tekemään yhteistyötä viranomaisen kanssa rikoksen selvittämiseksi. Lupa myönnetään vähintään kuudeksi kuukaudeksi ja se voidaan tarvittaessa uusua. Oleskelulupa voidaan myöntää myös ilman vaatimusta yhteistyöstä ulkomaalaisen erityisen haavoittuvan aseman vuoksi. Ulkomaalaislakiin lisättiin myös säännös niin kutsutusta harkinta-ajasta. Mahdolliselle ihmiskaupan uhrille voidaan myöntää ennen varsinaista oleskelulupaa harkinta-aika, jonka aikana hänellä on mahdollisuus toipua kokemuksistaan ja tehdä päätös siitä, ryhtyykö hän yhteistyöhön viranomaisten kanssa. Harkinta-aika myönnetään tapauskohtaisesti vähintään 30 vuorokauden ja enintään kuuden kuukauden mittaiseksi ajaksi. Lainmuutoksen tarkoitus on tehostaa ihmiskaupan torjuntaa ja rikollisten kiinnisaamista. Muutoksella halutaan auttaa uhreja vapautumaan ihmiskaupparikollisten otteesta ja estää heidän uudelleen uhriutumisensa.

Työministeriön asettama ihmiskaupan uhrien auttamistoimenpiteitä ja lainsäädäntöä valmisteleva työryhmä ehdottaa työministerille 14.6.2006 jättämässään raportissa, että turvapaikanhakijoiden vastaanottojärjestelmän yhteyteen perustetaan ihmiskaupan uhreille annettavia palveluja ja tukitoimia toimeenpaneva järjestelmä. Auttamisjärjestelmän piiriin voisivat kuulua ihmiskaupan uhreiksi epäillyt tai todetut henkilöt. Valmistelutyön lähtökohtana on ollut valtioneuvoston 25.8.2005 hyväksymän ihmiskaupan vastaisen toimintasuunnitelman uhrien auttamista koskevat ehdotukset. Toimintasuunnitelman mukaan ihmiskaupan uhrien auttamisen lähtökohtana ovat olemassa olevat palvelujärjestelmät. Palvelujen järjestämisessä painotetaan yhteistyötä ja moniammatillisuutta.

Ehdotuksen mukaan auttamisjärjestelmän koordinoijina toimisivat valtion vastaanottokeskukset, joiksi on ehdotuksessa nimetty Joutsenon ja Oulun vastaanottokeskukset. Toimintaan sisältyy asiakkaan vastaanotto ja tarpeellinen kriisiapu, asumisen järjestäminen, sosiaali- ja terveyspalvelut, neuvonta- ja oikeuspalvelut sekä kotoutumisen tai turvallisen paluun tukeminen. Myös asiakkaan turvallisuudesta huolehtiminen auttamisjärjestelmässä olon aikana on huomioitu, ja alaikäisten tarvitsemista erityispalveluista on omat ehdotuksensa. Järjestelmän toimintaan liittyvästä etsivästä työstä ja kontaktikanavien ylläpidosta sekä osasta muita tukitoimia huolehtisivat kansalaisjärjestöt projektirahoituksen ja toiminta-avustusten avulla.

Järjestelmän piiriin voisi tulla poliisin, rajatarkastusviranomaisen, muiden viranomaisten ja järjestöjen kautta taikka henkilön omasta pyynnöstä tai yksityisen henkilön ohjaamana. Päätöksen järjestelmän piiriin ottamisesta tekisi valtion vastaanottokeskuksen johtaja. Hänen tukenaan toimisi päätöksenteossa ja avun tarpeen arvioinnissa TE-keskuksen nimeämä ammattilainen arviointiryhmä.

Poliisin ulkopuolisia kanavia pitkin järjestelmään tulevista henkilöistä ilmoitettaisiin viivytyksettä poliisille. Vastaanottokeskukset ja järjestöt huolehtivat yhdessä siitä, että asiakkaita informoidaan järjestelmän piiriin tulemisen johtavan poliisille tehtävään ilmoitukseen ja harkintaan viranomaisten kanssa tehtävästä yhteistyöstä rikollisten vastuuseen saattamiseksi.

Kunnat vastaisivat palveluista ja tukitoimista kotikunnan omaavien henkilöiden osalta. Kunnilla olisi kuitenkin mahdollisuus saada vastaanottokeskusten kautta ihmiskaupan uhrin asemasta johtuvia erityispalveluita, kuten psyykkistä tukea ja kuntoutusta varten. Järjestelmään tullut henkilö poistuisi palvelujen ja tukitoimien piiristä vastaanottokeskuksen johtajan tekemällä päätöksellä. Tällainen päätös olisi aiheellinen muun muassa silloin kun ihmiskaupasta ei löydy viitteitä tai kun henkilö palaa kotimaahansa. Oikeusprosessin päättymisen ei automaattisesti johtaisi auttamisjärjestelmästä poistumiseen, vaan tällöin pyrittäisiin huolehtimaan esimerkiksi kotikunnan saamisesta tai mahdollisuudesta turvalliseen paluuseen.

Lisätietoa ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta löytyy sisäasiainministeriön kotisivuilta www.intermin.fi, ulkoasiainministeriön kotisivuilta www.formin.fi sekä työministeriön kotisivuilta www.mol.fi. Myös Suomen Ihmisoikeusliiton kotisivuilla on ihmiskauppaa koskevaa materiaalia.

2.5 Ympärileikkaukset ja kunniaväkivalta lasten turvattomuutta ja katoamisia aiheuttavina ilmiöinä

Suomessa jouduttiin uuteen tilanteeseen, kun 1990-luvulla maahan saapui turvapaikanhakijoita ja maahamme otettiin kiintiövalintamenettelyssä pakolaisia maista, joiden perinteeseen kuuluu lasten ympärileikkaus. Suomessa on asunut jo pari vuosisataa juutalainen yhteisö, jossa poikalapset ympärileikataan. Uusissa maahanmuuttajayhteisöissä oli ryhmiä, jotka ympärileikkaavat sekä poika- että tyttölapset.

Poikien ympärileikkaus on hämmentänyt Suomessa lähinnä terveydenhuoltoa, jossa on asetettu kyseenalaiseksi poikien ei-lääketieteellisin perustein tehtävän ympärileikkauksen suorittaminen julkisessa terveydenhuollossa. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti työryhmän vuonna 2004 tekemään ehdotuksen laiksi poikien ympärileikkaamisesta. Ympärileikkauksia on pidetty eettisesti sekä kansainvälisten sopimusten että voimassa olevan lainsäädännön kannalta ongelmallisina. Ympärileikkauksen voidaan katsoa täyttävän rikoslain pahoinpitelyn tunnusmerkit. Työryhmä päätyi kuitenkin ehdottamaan, että ympärileikkaukset tulee sallia tietyin edellytyksin. Ympärileikkauksen täydellinen kieltäminen tässä vaiheessa koituisi monille poikalapsille vahingollisemmaksi kuin leikkauksen salliminen valvotusti. Ympärileikkauksen voisi ehdotuksen mukaan tehdä vain laillistettu tai luvan saanut lääkäri pojan huoltajien suostumuksella. Leikkaus tulee työryhmän käsityksen mukaan tehdä julkisessa terveydenhuollossa samaan tapaan kuin lääketieteellisin perustein tehtävät toimenpiteet. Ehdotukseen päädyttiin ensi sijassa lasten turvallisuuden takia. Poikien ympärileikkaus on maissa, joissa perinnettä noudatetaan niin vanha ja vakiintunut käytäntö, että sen lakkauttaminen vaatii aikaa. Mikäli leikkaukset on kielletty, vievät leikkausta haluavat ja sitä lapsen parhaana pitävät vanhemmat lapsensa ulkomaille leikattavaksi tai

antavat leikata lapsensa Suomessa terveydenhuoltojärjestelmän ulkopuolella. Tällaisissa tilanteissa hygienia ja kivunlievitys ovat usein puutteellisia ja leikkauksen seurauksena lapselle saattaa tulla jälkiseurauksena pysyviä vammoja tai pahimmassa tapauksessa hän menehtyy. Ehdotusta ei ole vielä viety eduskunnan käsittelyyn.

Tyttöjen ympärileikkaus (käytetään myös termiä tyttöjen sukupuolielinten silpominen) on todettu Suomessa ehdottomasti kielletyksi. Erillistä lakia sen kieltämiseksi ei ole annettu, vaan on katsottu, että rikoslain pahoinpitelysäädökset riittävät. Lain mukaan tyttöjen ympärileikkaus on kaikissa muodoissaan kielletty ja se katsottaisiin todennäköisesti törkeäksi pahoinpitelyksi. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut maahanmuuttajille ja viranomaisille tarkoitetun esitteen tyttöjen ympärileikkauksesta, sen muodoista, vahingollisista seurauksista ja sen suorittamisesta seuraavista rangaistuksista. Ihmisoikeusliitolla on meneillään KokoNainen-projekti, jossa on tuotettu vuonna 2004 ohjeistus tyttöjen ja naisten ympärileikkausten ennaltaehkäisystä ja hoidosta (Tyttöjen ja naisten ympärileikkaus Suomessa) sekä koulutettu terveydenhoitajia, lääkäreitä, sosiaalityöntekijöitä ja lastensuojelun työntekijöitä. Ohjeistuksessa korostetaan eri viranomaisten välisen yhteistyön suurta merkitystä tyttöjen ympärileikkausten ennaltaehkäisyssä ja seurannassa. Suomessa ei ole ollut toistaiseksi yhtään tyttöjen ympärileikkaukseen liittyvää oikeustapausta. Tyttöjen katoaminen, heidän lähettämisenä ulkomaille myös viranomaisten tietten tai lomailu kotimaassa tai ulkomailla voi herättää epäilyjä siitä, että tyttö aiotaan leikkauttaa. Ohje löytyy osoitteista www.ihmisoikeusliitto.fi > Kokonainen ja www.stm.fi > julkaisut > Maahanmuuttajaesitteet).

Kunniamurha ja kunniaväkivalta ovat myös ilmiöitä, jotka ovat tulleet viranomaisten tietoisuuteen maahanmuuttajaväestön kasvaessa. Kunniaväkivallan yhteydessä on pohdittu, miten se eroaa suomalaisen väestön keskuudessa esiintyvistä perheväkivallasta. Eroa voisi kuvata siten, että perheväkivalta on yksilön reaktio, joka liittyy pettymyksiin läheisissä ihmissuhteissa, kunniaväkivallassa on puolestaan kysymys yhteisön reaktiosta. Maahanmuuttajayhteisössä kunniaväkivaltaan saatetaan turvautua, kun suvun tai perheen kunnia on uhattuna. Tällöin väkivalta on kollektiivista ja harkittua, yhteisö painostaa väkivaltaan ja hyväksyy sen. Väkivalta voi olla fyysistä tai henkistä. Se kohdistuu useimmiten naisiin ja tyttöihin ja ilmenee itsemääräämisoikeuden rajoittamisena, estämisenä ja pakottamisena. Estäminen tarkoittaa yleensä sitä, että kielletään osallistumasta valtaväestön toimintoihin. Esimerkiksi tytöt suljetaan kotiin, nuoret eivät saa osallistua harrastuksiin eikä erityisesti valtaväestöön kuuluvia ikätovereita, etenkin vastakkaista sukupuolta edustavia ikätovereita saa tavata. Jopa kouluopetukseen osallistuminen saatetaan kieltää. Pakottaminen liittyy usein avioliittoon pakottamiseen. Pakottaminen voi kohdistua myös poikiin ja miehiin. Tavoitteena on varmistaa vanhempien ehdoton auktoriteetti ja tyttärien siveys. Suomessa ei ole todettu yhtään kunniamurhaa, mutta epäilyjä kunniaväkivallasta on.

Mannerheimin Lastensuojeluliitolla on tällä hetkellä meneillään kaksivuotinen projekti, jossa kartoitetaan kunniaväkivallan esiintymistä Suomessa ja kehitetään työskentelymallia kunniaväkivallan tunnistamiseksi ja ehkäisemiseksi (www.uudenmaanpiiri.mll.fi > hankkeet). Projektissa tuotetaan materiaalia viranomaisten, muiden toimijoiden ja maahanmuuttajien avuksi väkivallan tunnistamiseksi ja siihen puuttumiseksi. Projektin tavoitteena on myös tarjota suojelua tarvitseville välitöntä apua ja ohjausta oikeanlaisen avun saantiin. Tavoitteena on myös edistää aiheesta käytävää keskustelua maahanmuuttajayhteisöissä. Keskustelua käydään lähestymällä aihetta ensisijaisesti vanhemmuutta tukevilla menetelmillä huomioon ottaen ilmiön monimuotoisuus ja taustalla vaikuttavat tekijät. Kunniaväkivallan ehkäisemiseksi viranomaisten yhteistyön merkitys on suuri. Maahanmuuttajalasten katoamistapauksissa tulee aina ottaa huomioon, että taustalla voi olla kunniaväkivalta tai avioliittoon pakottaminen.

2.6 Avioliittoon pakottamisen oikeudelliset vaikutukset

Avioliiton solmiminen alaikäisenä on lapsen edun kannalta aina ongelmallinen asia. Lapsi on saatettu pakottaa avioliittoon. Vaikka pakottaminen ei tulisi ilmi, on erittäin vaikea arvioida avioliiton vapaaehtoisuutta alaikäisen näkökulmasta. Kun vanhemmat päättävät avioliitosta, rikotaan helposti lapsen oikeuksia kuulemisen ja mielipiteen huomioimisen suhteen. Avioliitto voi myös olla syynä Suomesta pois lähettämiseen. Tämän otsikon alla käsitellään avioliiton solmimista Suomen lain mukaan.

Oikeudesta solmia avioliitto Suomessa säädetään avioliittolain 108-114 §:ssä (234/1929). Oikeus solmia avioliitto määräytyy Suomen lain mukaan, vaikka kihlakumppaneilla tai toisella heistä olisi ulkomainen tausta. Jos kumpikaan vihittävistä ei ole Suomen kansalainen eikä kummallakaan ole asuinpaikkaa Suomessa, vihkiminen voidaan kuitenkin toimittaa Suomessa vain, jos kummallakin osapuolella on oikeus solmia avioliitto sekä Suomen lain että sen vieraan valtion lain mukaan, jonka kansalainen hän on tai jossa hänellä on asuinpaikka. Viimeksi mainitussa tapauksessa vihittävän tulee esittää selvitys oikeudestaan solmia avioliitto vieraan valtion lain mukaan.

Suomen lain mukaan avioliittoon ei saa mennä alle 18-vuotias. Avioliiton esteenä on myös vihittävien lähisukulaisuus ja se, että osapuolen aikaisempi avioliitto on vielä voimassa. Oikeusministeriö voi tietyissä tapauksissa myöntää luvan avioliiton solmimiseen avioesteestä huolimatta, jos ainakin toinen kihlakumppaneista on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa. Lupa voidaan myöntää muun muassa silloin, kun vihittävän liian nuori ikä muodostaa avioliiton esteen. Luvan myöntäminen edellyttää erityisiä syitä. On erittäin poikkeuksellista, että alle 17-vuotias voisi saada luvan avioliittoon.

Vihkiminen voidaan Suomessa toimittaa joko kirkollisena tai siviilivihkimisenä. Siviilivihkimisen toimittaa yleensä henkikirjoittaja, joka on maistraatin virkamies. Kirkollinen vihkiminen toimitetaan evankelis-luterilaisessa kirkossa tai ortodoksisessa kirkkokunnassa taikka muussa uskonnollisessa yhdyskunnassa, jolle opetusministeriö on antanut vihkimisoikeuden.

Ulkomailla solmitun avioliiton pätevyydestä Suomessa säädetään avioliittolain 115-118 §:ssä. Avioliitto, johon nainen ja mies ovat menneet vieraassa valtiossa sen valtion viranomaisen edessä, on pätevä Suomessa, jos se on pätevä siinä valtiossa, missä avioliitto solmittiin tai siinä valtiossa, jossa jommallakummalla puolisoilla oli asuinpaikka tai jonka kansalainen hän oli avioliittoa solmittaessa. Avioliitto, joka on solmittu siten, että vihittävä ei ollut vihkimisessä henkilökohtaisesti läsnä, on kuitenkin pätevä Suomessa ainoastaan, jos on erityistä syytä katsoa avioliitto täällä päteväksi. Sama koskee sellaista avioliittoa, joka on tullut solmituksi ilman vihkimistä tai sitä vastaavaa menettelyä.

Ulkomailla solmittu avioliitto voidaan katsoa Suomessa pätemättömäksi myös, jos sen pitäminen päteväksi olisi vastoin Suomen oikeusjärjestyksen perusteita. Tällä perusteella voidaan katsoa pätemättömäksi muun muassa avioliitto, johon puoliso oli pakotettu tai joka oli solmittu puolison ollessa iältään vielä lapsi. Tätä perustetta voidaan soveltaa myös tapauksissa, joissa puoliso oli vihittäessä avioliitossa toisen kanssa. Avioliiton katsomiseen pätemättömäksi Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisena liittyy aina harkintaa. Harkinnassa on tärkeä merkitys niillä seurauksilla, jotka riippuvat siitä, pidetäänkö avioliittoa päteväksi vai pätemättömäksi.

3. Turvapaikanhakija- ja pakolaislasten vastaanotto ja lapsiperheiden kotouttamisen tukeminen

3.1 Turvapaikanhakijalasten vastaanotto

Turvapaikanhakijoiden vastaanotosta säädetään maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (493/1999, jäljempänä kotouttamislaki). Turvapaikanhakija kuuluu turvapaikanhakijoiden vastaanoton piiriin, kunnes hänelle on myönnetty oleskelulupa tai hän on poistunut maasta. Turvapaikanhakijoiden majoitus ja palvelut järjestetään vastaanottokeskuksessa. Asuminen vastaanottokeskuksessa ei kuitenkaan ole pakollista ja hakija voi halutessaan järjestää itse asumisensa

Vailla huoltajaa Suomeen tulleet turvapaikanhakijalapsen sijoitetaan vastaanottokeskusten yhteydessä toimiviin ryhmäkoteihin, jotka on perustettu alaikäisten asumisen ja huolenpidon järjestämistä varten. Yksi ryhmäkoteista toimii ns. transit -yksikkönä, johon alaikäiset sijoitetaan turvapaikkapuhuttelun ajaksi. Turvapaikkapuhuttelun jälkeen alaikäiset sijoitetaan transit -yksiköstä toiseen ryhmäkotiin tai yksityismajoitukseen sukulaisten luo.

Sukulaisperheeseen sijoittaminen on mahdollista, jos se katsotaan alaikäisen edun mukaiseksi. Ennen sijoittamista yksityismajoitukseen tehdään turvapaikanhakijalapsen sijoittamisesta olosuhdeselvitys, jolla kartoitetaan perheen kyky ja voimavarat lapsen hoitamiseen ja kasvatukseen. Selvitys tehdään yhteistyössä perheen asuinkunnan sosiaalitoimen kanssa. Lapsen tilannetta perheessä seurataan säännöllisesti. Asuessaan yksityismajoituksessa alaikäinen on aina kuitenkin jonkun ryhmäkodin tai vastaanottokeskuksen kirjoilla.

Lasten kasvatuksessa ja hoidossa noudatetaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) periaatteita. Ryhmäkotien palvelujen järjestämisessä otetaan huomioon mm. alaikäisten elämäntilanteesta johtuvat erityistarpeet. Ryhmäkodit on pyritty järjestämään mahdollisimman kodinomaisiksi. Ryhmäkotien lasten ryhmäkoot ja henkilökunnan määrä ovat lastensuojeluasetuksen (1010/1983) 8 §:n mukaisia. Henkilöstön pätevyysvaatimukset vastaavat sosiaalihuollon ammattihenkilöstön pätevyysvaatimuksia.

Vailla huoltajaa olevalle turvapaikanhakijalapselle tai pakolaislapselle määrätään edustaja, joka käyttää hänen puhevaltaansa hänen henkilöönsä ja varallisuuttaan koskevissa asioissa sekä päättää hänen asumisestaan kotouttamislain 5 luvun mukaan. Edustajan tehtävä on huolehtia, että lapsen etu toteutuu. Hänen tehtäviinsä kuuluu mm. olla lapsen mukana turvapaikkapuhuttelussa sekä päätöksen tiedoksiantotilaisuudessa. Edustajan tehtäviin ei kuulu huolehtia lapsen välittömästä päivittäisestä hoidosta, kasvatuksesta tai muusta huolenpidosta. Alaikäisen kasvatus- ja hoitovastuu kuuluu ryhmäkodille tai yksityismajoituksessa olevan osalta alaikäisen luokseen ottaneelle. Mikäli edustaja huomaa puutteita lapsen päivittäisessä hoidossa ja kasvatuksessa, tulee hänen puuttua asiaan ja huolehtia, että puutteet korjataan.

3.2 Pakolaislasten vastaanotto

Suomi on vastaanottanut ja sijoittanut vuodesta 1979 lähtien kiintiövalintamenettelyssä YK:n pakolaisasiain päävaltuutetun viraston (UNHCR) tarjoamia, UNHCR:n mandaattiin kuuluvia henkilöitä sellaisista kolmansista maista, joissa asianomaiset UNHCR:n käsityksen mukaan eivät voi oleskella pysyvästi. Eduskunnan valtion talousarviota koskevan päätöksen yhteydessä määrittelämä kiintiön koko on viime vuosina ollut 750. Pakolaiskiintiön puitteissa vastaanotettujen joukossa on viime vuosina tullut vain joitakin yksittäisiä alaikäisiä ilman huoltajiaan.

Kunta järjestää kiintiövalintamenettelyssä ilman huoltajaa Suomeen tuleville tai jääneille pakolaislapsille sekä oleskeluluvan saaneille turvapaikanhakijalapsille hoidon ja kasvatuksen. Kunta voi järjestää hoidon ja kasvatuksen parhaaksi katsomallaan tavalla omin järjestelyin tai perheryhmäkodeissa, joissa alaikäisille annetaan täysi ylläpito sekä ympärivuorokautinen kasvatusta, hoito ja huolenpito. Lapsi voidaan sijoittaa myös asumaan sukulaisperheeseen. Sukulaissijoitus edellyttää yhteistyössä sosiaaliviranomaisten kanssa tehtävää olosuhdeselvitystä.

Pakolaisten vastaanoton keskeisenä tavoitteena on kotoutumista edistävien ja tukevien toimenpiteiden järjestäminen niin perheryhmäkodissa kuin sukulaisten luona asuville.

Oleskelulupa perhesiteen perusteella myönnetään pakolaisen, suojelun tarpeen perusteella oleskeluluvan saaneen tai tilapäistä suojelua saaneen ulkomaalaisen perheenjäsenelle, jos perheenkokoaja asuu Suomessa tai hänelle on myönnetty oleskelulupa Suomeen muuttoa varten. Lisäksi edellytyksenä on, että oleskelulupaa hakevan perheenjäsenen ei katsota vaarantavan yleistä järjestystä, turvallisuutta, kansanterveyttä tai Suomen kansainvälisiä suhteita. Oleskelulupa voidaan tietyin edellytyksin myöntää myös pakolaisen, suojelun tarpeen perusteella oleskeluluvan saaneen tai tilapäistä suojelua saaneen ulkomaalaisen muulle omaiselle. Jos perheenkokoajana olevan alaikäisen perheenjäsenelle tai muulle omaiselle myönnetään oleskelulupa Suomeen perhesiteen perusteella, tavoitteena on sijoittaa hänet samaan kuntaan, jossa alaikäinen itse asuu.

3.3 Katoamisista ilmoittaminen

Turvapaikan- ja pakolaislasten vastaanottoon luotu järjestelmä varmistaa, että lapsen katoaminen huomataan välittömästi tai hyvin pian. Yksiköt eivät ole suljettuja, vaan lapset käyvät sieltä käsin koulua, osallistuvat erilaisiin harrastuksiin, joita kunnissa on tarjolla ja vierailevat viikonloppuisin ja lomilla mahdollisten sukulaisten tai ystävien luona. Vierailuihin pyydetään lupa ryhmä- tai perheryhmäkodista ja sinne myös ilmoitetaan lähtö- ja paluuajat. Pienet lapset haetaan ja tuodaan. Jos joku yksikössä asuvista lapsista katoaa, siitä ilmoitetaan aina välittömästi poliisille. Yksityismajoituksessa olevien lasten katoamisen tuleminen viranomaisten tietoon saattaa kestää jonkin verran kauemmin koska vastaanottotyöntekijät ja edustajat eivät ole lapseen päivittäin yhteydessä. Myös tällaisen lapsen katoamisesta ilmoitetaan välittömästi katoamisen tultua tietoon poliisille.

3.4 Maahanmuuttajaperheen kotoutuminen ja lapsen asema perheessä

Maahanmuuttajaperheiden elämä ja lasten asema niissä on sitä vakaampi ja turvampi, mitä paremmin perheet ovat kotoutuneet suomalaiseen yhteiskuntaan. Perheiden kotoutumiseen vaikuttavat monet taustatekijät. Nämä tekijät voivat kääntyä kotoutumisen kannalta joko haasteiksi tai voimavaroiksi. Kotoutumiseen vaikuttavat mm. perheen yhteiskunta- ja kulttuuritausta, perheenjäsenten koulutustaso, perheen fyysinen ja psyykinen terveys, kunkin perheenjäsenen maahantuloikä sekä yhteiskunnan asenne maahan muuttajiin ja perheen kotoutumisasenne.

Monien turvapaikanhakijoina Suomeen tulleiden ja täältä oleskeluluvan saaneiden sekä pakolaiskiintiössä otettujen henkilöiden terveydentila on kidutuksen tai muiden traumaattisten kokemusten seurauksena huono, mikä voi hidastaa heidän kotoutumistaan ja vaikeuttaa perheen lasten asemaa. Monilla maahanmuuttajilla voi olla toive pikaisesta lähtömaahan palaamisesta. Haluttomuus kielen oppimiseen ja yleiseen sopeutumiseen heijastuu suoraan

lasten kotoutumiseen, sillä vanhemmat, jotka eivät itse ponnistele päästäkseen osalliseksi uudesta yhteiskunnasta, eivät usein myöskään osaa ohjata lapsiaan siihen.

Murrosikäisillä maahanmuuttajilla on iästään johtuen edessään monia haasteita, jotka liittyvät aikuistumiseen. He ovat lapsi-aikuisidentiteetin välimaastossa ja etsivät samalla identiteettiään eri yhteisöjen ja kulttuurien välissä. Tämän ikäiset nuoret joutuvat usein myös 'luotsaamaan' perhettään uudessa yhteiskunnassa. Suuri kulttuurietäisyys perheen ja suomalaisen yhteiskunnan välillä voi aiheuttaa perheissä paljon keskustelua ja riitaakin sukupolvien välillä.

Myös koulu asettaa omat vaatimuksensa. Koulunkäynti yläasteella tuottaa usein vaikeuksia niille nuorille, jotka tulevat teini-ikäisinä maahan ja joiden perustiedoissa on puutteita. Tämä vaikuttaa myös valmiuksiin jatkaa toisen asteen koulutuksessa.

Sosiaalinen tuki on tärkeä tekijä kotoutumisen onnistumiselle. Sosiaalista tukea maahanmuuttaja voi saada perheeltään, etniseltä yhteisöltään ja valtayhteisön edustajilta. Vahva ja yhtenäinen etninen yhteisö voi tukea perhettä pitämään yllä omaa kulttuuriaan, kieltään ja etnistä identiteettiään. Valtayhteisön edustajien sosiaalinen tuki on tärkeä, sillä heillä on tietoa siitä, kuinka tässä yhteiskunnassa tulee toimia sekä usein valtaa ja mahdollisuuksia vaikuttaa. Sosiaalista tukea voivat rajoittaa vastaanottavan yhteiskunnan asenteet. Vastaanottavan yhteiskunnan instituutioiden asenteilla on myös vaikutus kotoutumiseen.

Perheenjäsenten kotoutuminen tapahtuu usein eri tahdissa. Nuoret ja lapset tulevat automaattisesti tämän yhteiskunnan piiriin koulun kautta. Vanhemmat lähettävät lapsensa kouluun ja odottavat, että he saisivat sieltä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Mutta tietojen ja taitojen lisäksi koulu kasvattaa myös suomalaiseen kulttuuriin, arvomaailmaan ja normistoon, jotka lapset omaksuvat koulussa nopeammin kuin vanhempansa. Vanhemmat altistuvat normien muutokselle hitaammin kuin nuoret. Tämä tuo kotiin haasteita ja myös ristiriitoja, kun perheenjäsenille alkaa muodostua erilaisia käsityksiä normeista ja arvoista, siitä mikä on sopivaa tytöille ja pojille, miten vanhempia kohtaan käyttäydytään jne. Nämä ristiriidat syövät perheen sisäistä yhtenäisyyttä. Perheen nuori voi silloin jopa hakeutua pois perheensä luota esimerkiksi turvataloon.

Kotoutuminen tulisikin mieltää perhekeskeisenä prosessina, niin että kotoutumispolulla eteneminen ei heikentäisi perheen yhtenäisyyttä vaan kaikilla perheenjäsenillä olisi yhtäläinen mahdollisuus päästä osalliseksi uuden yhteiskunnan vaikutteista ja keskustelusta vanhojen ja uusien normien ja arvojen yhteensopivuudesta.

On lukuisia esimerkkejä maahanmuuttajanuorista, jotka huolimatta vaikeista lähtökohdistaan, huonosta koulutaustastaan ja perheenyhdistämiseen liittyvistä huolistaan ja suruistaan ovat yksilöinä luoneet itselleen sellaisen hyvän elämän, jota he toivoivatkin.

Niille nuorille, joiden kohdalla haasteet kasaantuvat, jotka esimerkiksi saapuvat maahan ilman vanhempia ja joilla on puutteellinen iänmukainen koulutausta, on löydettävä tukea oppimisessa sekä laajemmin sosiaalista tukea. Tukea tulee etsiä koulusta, oppilashuolloilta ja muilta kunnallisilta toimijoilta sekä järjestöiltä. Vanhempiin kohdistuvien toimien on myös pyrittävä tasaamaan perheen jäsenten eritahtista kotoutumista. Perhetyöllä on tässä tärkeä tehtävä. Jos perheen antama psyykinen ja emotionaalinen tuki puuttuu, voi tämä vaikeuttaa nuoren kotoutumista ja perheen elämistä yhdessä. Pahimmillaan ristiriidat voivat johtaa nuoren katoamiseen. Ajoissa saatu apu perheristiriitojen ratkaisemiseen puolestaan estää perheiden hajoamisen. (Teksti perustuu Anne Alitolppa-Niitamon luentoön Suomen Punaisen

Ristin järjestämässä perheenyhdistämisseminaarissa vuonna 2004. Linkki luentoon ja seminaariaineistoon löytyy muistion lopusta.)

4. Maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten katoamiset ulkomaalaislain näkökulmasta

4.1 Lapsen asema ja etu ulkomaalaislaissa

Ulkomaalaislain 6 §:ssä säädetään lain soveltamisesta alaikäisiin. Säädöksen 1 momentti edellyttää, että 18 vuotta nuorempaa lasta koskevassa päätöksenteossa on erityisesti kiinnitettävä huomiota lapsen etuun sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin seikkoihin.

Yhtenäistä määritelmää siitä, mitä lapsen etu -käsitteellä tarkoitetaan, ei ole, vaan päätöksentekijän tehtävänä on selvittää, mikä ratkaisu yksittäistapauksessa on lapsen edun mukainen. Lapsen etu on aina yksilöllinen ja sidottu lapsen kulloiseenkin elämäntilanteeseen. Lapsen etu harkitaan aina kokonaisuudessaan ottaen huomioon lapsen yksilölliset tarpeet, toivomukset ja mielipiteet. Koska alaikäinen on lähtökohtaisesti heikoin osapuoli tilanteissa, joissa yhteiskunnan tai aikuisten edut ovat ristiriidassa lapsen edun kanssa, on viranomaisen tehtävänä valvoa lapsen edun toteutumista. Sosiaalityöntekijät ovat usein keskeisessä asemassa, kun selvitetään lapsen etua viranomaisratkaisuisissa.

Ulkomaalaislain 6 §:n 2 momentissa säädetään, että jos päätös koskee 12 vuotta täyttäneitä lasta, tulee häntä ennen päätöksentekoa kuulla, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta. Lapsen mielipide tulee ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Myös 12 vuotta nuorempaa lasta voidaan kuulla, jos hänen kehitystasonsa huomioon ottaen hänen näkemyksiinsä voidaan kiinnittää huomiota. Lapsen oikeus tulla kuulluksi häntä itseään koskevissa asioissa perustuu YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 12 artiklaan, joka koko sopimuksen tavoin on Suomessa voimassaolevaa oikeutta. Jotta lapsen edun toteutumista harkittaessa voitaisiin asianmukaisesti ottaa lapsen toivomukset ja mielipiteet huomioon, on tarpeen kuulla lasta itseään.

Ulkomaalaislain 6 §:n 3 momentti edellyttää, että alaikäistä lasta koskevat asiat on käsiteltävä kiireellisesti. Alaikäisiä koskevien asioiden käsitteleminen kiireellisesti kaikissa viranomaisissa edesauttaa lapsen edun toteutumista.

4.2 Ulkomaalaislain perusteella myönnettävät oleskeluluvat

Ulkomaalaisen maahantuloon, maastalähtöön sekä oleskeluun ja työntekoon Suomessa sovelletaan ulkomaalaislakia ja sen nojalla annettuja säädöksiä. Ulkomaalaislainsäädäntöä soveltavat Ulkomaalaisvirasto, poliisi, rajavartiolaitos, rajatarkastusviranomaiset, työvoimatoimistot (työntekijän oleskelulupa-asiat), työvoima- ja elinkeinokeskukset (elinkeinonharjoittajan oleskeluluvat) ja Suomen ulkomaan edustustot (viisumiasiat).

Oleskelulupa oikeuttaa maassa oleskeluun ja toistuviin maahantuloihin. Oleskelulupa myönnetään muuta kuin matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua varten. Oleskeluluvan myöntämisperusteita ovat työnteko, opiskelu, elinkeinonharjoittaminen, suomalainen syntyperä, paluumuutto entisen Neuvostoliiton alueelta, kansainvälisen suojelun tarve sekä perheside Suomen kansalaiseen tai Suomessa oleskeluluvan saaneeseen ulkomaalaiseen. Oleskeluluvan myöntämisperusteita ovat myös maasta poistamisen estyminen ja yksilöllinen inhimillinen syy. EU-kansalaisten ja heidän perheenjäsentensä sekä

Pohjoismaiden kansalaisten oikeudesta oleskella Suomessa säädetään ulkomaalaislaissa erikseen.

Oleskeluluvat ovat joko määräaikaisia tai pysyviä. Määräaikaiset oleskeluluvat ovat joko tilapäisiä tai jatkuvia. Oleskeluluvat merkitään kirjaintunnuksilla eli statuksilla. Jatkuva oleskelulupa merkitään statuksella A, tilapäinen oleskelulupa statuksella B ja pysyvä oleskelulupa statuksella P. Ulkomaalaislain 56 §:n nojalla pysyvän oleskeluluvan voi saada oleskeltuaan jatkuvalla oleskeluluvalla Suomessa neljä vuotta. Pysyvän oleskeluluvan myöntäminen edellyttää lisäksi, että edellytykset, joiden perusteella ulkomaalaiselle myönnetään jatkuva oleskelulupa, ovat olemassa ja pysyvän oleskeluluvan myöntämiselle ei ole ulkomaalaislaissa mainittuja esteitä.

4.3 Maasta poistumisen vaikutus oleskelulupien voimassaoloon

Pääsääntöisesti Suomesta pois muuttavan ulkomaalaisen edellytetään tekvän asianmukainen muuttoilmoitus rekisteriviranomaiselle. Ulkomaalaislain 58 §:n 1 momentin perusteella määräaikainen tai pysyvä oleskelulupa peruutetaan, kun ulkomaalainen on muuttanut pysyvästi pois maasta tai hän on pysyvässä tarkoituksessa oleskellut yhtäjaksoisesti kaksi vuotta maan ulkopuolella. Ulkomaalainen voi kuitenkin edellä mainitussa tapauksessa ennen kuin kaksi vuotta on kulunut tehdä hakemuksen siitä, että oleskelulupaa ei peruuteta (Ulkomaalaislain 58 § 2 mom.). Ulkomaalaislain 67 §:n 3 momentin perusteella Ulkomaalaisvirasto voi tällöin päättää, että oleskelulupaa ei peruuteta.

Tilapäinen maasta poissaolo ei johda oleskeluluvan peruuttamiseen. On kuitenkin mahdollista, että tilapäisen tai jatkuvan oleskeluluvan voimassaolo päättyy sinä aikana, jona alaikäinen oleskelee ulkomailla. Tällöin lapsen oleskelulupa-asia on selvitettävä ennen hänen mahdollista paluutaan takaisin Suomeen. Oleskelulupaan ja sen voimassaoloon liittyvissä kysymyksissä on syytä käännyä ulkomailla paikallisen Suomen edustuston ja Suomessa Ulkomaalaisviraston tai paikallispoliisin puoleen.

Kun kyseessä on alaikäisen lapsen oleskelulupa-asia, ulkomaalaishallinnossa ovat voimassa yleiset Suomen oikeusjärjestyksen mukaiset puhevallan käyttöä koskevat säännökset. Alaikäisen puolesta asioita viranomaisissa hoitaa alaikäisen huoltaja, joka yleensä on jompikumpi vanhempi. Alaikäinen, joka on täyttänyt 15 vuotta voi käyttää puhevaltaa rinnakkain huoltajansa kanssa. Käytännössä on esiintynyt tilanteita, joissa alaikäinen on ottanut yhteyttä Suomen edustustoon ja asioinut siellä yksin. Alaikäisen asiaa hoitaessaan viranomaiseen kohdistuu erityinen huolehtimisvelvollisuus.

4.4 Alaikäisen turvapaikanhakijan katoamisen vaikutus turvapaikkahakemuksen käsittelyyn

Ulkomaalaisvirasto saa tiedon turvapaikanhakijan katoamisesta poliisilta tai vastaanottokeskukselta. Ulkomaalaisvirasto tekee asiassa turvapaikkahakemuksen raukeamispäätöksen, mikä merkitsee hakemuksen vireilläolon lakkaamista. Mikäli kyseessä on Dublin-menettelyssä eli EU:n vastuunmäärittämisasetuksen (343/2003) perusteella ratkaistava hakemus, hakijan siirron viivästyisestä ilmoitetaan takaisin- ja vastaanottopyynnön hyväksyneeseen jäsenvaltioon viipymättä, tai viimeistään kuuden kuukauden sisällä pyyntöön saadusta myönteisestä vastauksesta.

Hakemuksen raukeamispäätös voidaan tehdä kahdella perusteella: hakijan katoamisen johdosta tai hakijan itse peruutettua hakemuksensa. Ulkomaalaisviraston tilastoissa ei tehdä eroa näiden kahden raukeamisperusteen välillä. Tämän vuoksi tehtyjä hakemusten

raukeamispäätöksiä koskevien tilastojen perusteella ei suoraan voida tehdä johtopäätöksiä kadonneiden turvapaikanhakijoiden määristä.

Ulkomaalaisvirasto saattaa saada tietoa Suomessa kadonneesta turvapaikanhakijasta, jos tämä hakee turvapaikkaa muualla Euroopassa. Tällöin kyseinen EU-jäsenmaa yleensä pyytää Suomea EU:n vastuunmäärittämisasetuksen nojalla ottamaan vastuun hakemuksen tutkinnasta.

Turvapaikkahakemuksen jättämisen yhteydessä hakijalta otetaan henkilötuntemerkit kuten sormenjäljet. Suomessa sormenjäljet otetaan kaikilta kansainvälistä suojelua hakevilta henkilöiltä. Suomessa on perinteisesti katsottu, että sormenjälkien ottaminen on lapsen edun mukaista, koska katoamistilanteessa lapsen olinpaikka saatetaan sormenjälkien perusteella kyetä jäljittämään. Lisäksi kaikkien 14 vuotta täyttäneiden turvapaikanhakijoiden sormenjäljet tallennetaan Eurodac-järjestelmään neuvoston asetuksen (2725/2000, Eurodac-asetus) perusteella. Sormenjäljet ottaa turvapaikkahakemuksen vastaanottanut viranomainen, poliisi tai rajatarkastusviranomainen.

5. Poliisin toimivalta ja vastuu kadonneiden maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten etsinnässä ja katoamistapausten tutkinnassa

5.1 Katoamisilmoitus

Katoamisilmoituksen tekeminen on ainoa keino kadonneen henkilön etsintätoimen aloittamiselle. Ilmoitus katoamisesta epäilyttävissä olosuhteissa tulee aina tehdä. Lasten osalta voi ilmoituksen tehdä vanhempien lisäksi lastensuojelun viranomainen tai edunvalvoja.

Vastaanottaessaan ilmoitusta kadonneesta henkilöstä poliisi suhtautuu tapahtumaan tilanteen edellyttämällä vakavuudella ja asiantuntemuksella. Ilmoitusvaiheessa katoamiseen ja henkilöön liittyvillä riittävällä kattavasti otetuilla tiedoilla luodaan perusta etsinnän onnistumiselle. Saatuaan tiedot tapahtumasta, poliisin on viipymättä käynnistettävä tilanteen edellyttämät etsintä- ja tutkintatoimenpiteet. Jos välittömät etsintätoimet eivät tuota tulosta, asiasta kirjataan ilmoitus rikosilmoitusten kirjaamisjärjestelmään ja etsittävää henkilöä koskevat tiedot talletetaan poliisiasian tietojärjestelmään.

5.2 Etsintävelvollisuus, esitutkintavelvollisuus ja poliisin toimivaltuudet

Poliisiasetuksen (1112/1995) 14 §:n 1 momentin perusteella poliisin on ryhdyttävä tarpeellisiin toimenpiteisiin henkilön löytämiseksi (etsintävelvollisuus) milloin on perusteltua syytä olettaa henkilön kadonneen tai joutuneen onnettomuuden uhriksi. Lisäksi poliisin on sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muusta erityisestä syystä toimitettava katoamisen selvittämiseksi tarpeellisessa laajuudessa poliisitutkinta (poliisitutkinnan toimittamisvelvollisuus). Esitutkintalain (449/1987) 2 §:n mukaisesti poliisin on toimitettava esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muutoin on syytä epäillä, että rikos on tehty (esitutkinnan toimittamisvelvollisuus).

Poliisilain luomien toimivaltuuksien mukaisesti poliisimiehellä on oikeus henkilön auttamiseksi, kadonneen löytämiseksi tai kuoleman selvittämiseksi päästä asuntoon tai muuhun paikkaan ja suorittaa siellä tarvittava etsintä, jos on syytä epäillä henkilön olevan hengen tai terveyden vaarassa tai joutuneen rikoksen tai onnettomuuden uhriksi taikka hänen voidaan muutoin olettaa olevan välittömän avun tarpeessa tai kuolleena. Jos poliisille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muutoin on syytä epäillä, että kadonnut henkilö on joutunut

rikoksen uhriksi, on poliisilla edellä mainittujen toimivaltuuksien lisäksi asianmukaiset esitutkinta- ja pakkokeinolaista ilmenevät toimivaltuudet.

Poliisi etsii kadonnutta huolimatta siitä, että joku osapuoli olisi haluton selvittämään tällaisen henkilön olinpaikkaa. Täten esimerkiksi vanhempien haluttomuus lasta koskevan asian selvittämisessä ei voi olla este katoamisen selvittelylle. Lapsen olinpaikan selvittäminen ei voi olla kenenkään edun vastaista, sillä tarkoituksena on turvata myös kadonneeksi ilmoitetun oikeushyvä.

Jos etsittävää henkilöä ei löydetä välittömin toimenpitein, asiassa on suoritettava poliisiasetuksen 14 §:n mukainen tutkinta. Etsittävän omaisia käsitellään poliisilain mukaisessa tutkinnassa todistajina, joiden totuudessa pysymisvelvollisuuteen sovelletaan rikoslain 15 luvun 2 §:n rangaistusuhkaa. Tutkinta on aloitettava viimeistään kuukauden kuluessa ilmoituksen saamisesta ja aikaisemminkin, jos on ilmeistä, että tutkinnan välittömään aloittamiseen on perusteltua syytä. Jos kadonnut henkilö on alaikäinen, jos on syytä epäillä kadonneen joutuneen rikoksen kohteeksi tai jos ilmenee muuta erityistä syytä, tutkinnan järjestelyistä ja yhteistoiminnasta tutkinnassa on sovittava keskusrikospoliisin asianomaisen yksikön kanssa.

Katoamistapausten moninaisuuden vuoksi ei ole mahdollista antaa yksiselitteisiä ohjeita siitä milloin ja miten tehokkaasti poliisin kussakin tapauksessa on etsintätoimenpiteet käynnistettävä.

Esitutkinnasta säädetään erikseen esitutkinta- ja pakkokeinolaissa. Tutkinnan turvaamisessa käytettävistä pakkokeinoista säädetään poliisilain 39 §:ssä. Jos tutkinnassa on välttämätöntä suorittaa etsintä kadonneen asunnossa tai muualla kotirauhan suojaamalla alueella tai ottaa haltuun tutkittavia esineitä, asiasta on laadittava tutkimus- ja haltuunottopöytäkirja ministeriön pakkokeinojen pöytäkirjaamisesta erikseen antamia ohjeita noudattaen.

Tutkinnanjohtajan on huolehdittava kadonnutta henkilöä ja katoamistapahtumaa koskevien tietojen tallentamisesta poliisin tietojärjestelmään siitä erikseen annettujen ohjeiden mukaisesti. Katoamistapauksia varten poliisin tietojärjestelmässä on keskitetty rekisteri henkilöiden etsintää, myöhempää tunnistamista, poliisitutkintaa ja esitutkintaa sekä tilastointia varten. Pysyvästi kadoksiin jääneistä on liitettävä tiedot poliisin tietojärjestelmään siinäkin tapauksessa, että kysymys on onnettomuudesta, jonka syy on tiedossa. Kadonneita henkilöitä koskevaan rekisteriin ei yleensä ole syytä kirjata huoltajusuudien tai vastaavan syyn vuoksi vanhemmille luovutettavaa lasta, ulkomaille poistunutta ulkomaalaista tai muuta sellaista henkilöä, jonka löytämiseksi poliisi antaa virka-apua.

5.3 Poliisin tietojensaantioikeus

Poliisilain 35 §:n mukaisesti poliisilla on oikeus saada viranomaiselta ja julkista tehtävää hoitamaan asetetulta yhteisöltä virkatehtävän suorittamiseksi tarpeelliset tiedot ja asiakirjat maksutta ja salassapitovelvollisuuden estämättä, jollei sellaisen tiedon tai asiakirjan antamista poliisille tai tietojen käyttöä todisteena ole laissa kielletty tai rajoitettu.

5.4 Poliisiviranomaisten kansainvälinen yhteistyö

Kansallisesti paikallispoliisi on ensisijainen ja tärkein toimija lasten katoamiseen liittyvissä tapauksissa, jotka vaativat poliisiviranomaisten toimenpiteitä. Kansainvälisesti poliisin sekä muiden rikostorjuntaviranomaisten kansainvälinen yhteistyö on merkittävä osa keskusrikospoliisin toimintaa. Keskusrikospoliisi toimii Europolin ja Interpolin kansallisena

keskuksena sekä keskusviranomaisena Suomen solmimissa rikostorjuntasopimuksissa. Keskusrikospoliisissa toimii myös Schengenin sopimuksen mukainen Sirene-toimisto. Keskusrikospoliisin rikostietopalvelu vastaa kansainvälisestä viranomaisten välillä tapahtuvasta tietojenvaihdosta sekä oikeusapupyynnöiden välittämisestä. Näihin tehtäviin kuuluvat osaltaan alaikäisten katoamisiin liittyvät tietojenvaihdot. Muita kansainvälisiä työkaluja ovat muun muassa erilaiset kuulutukset, viestit, Suomen ulkomaille lähettämien viranomaisten sekä poliisiyhdyksmiesten toimintojen hyödyntäminen. Ulkomailla ensisijainen tehtävä on selvittää kadonneen henkilön katoamisolosuhteet, kadonneen tila ja mahdollinen rikos katoamisen taustalla tai siitä aiheutuneena. Tutkintatuloksen mukaan voidaan päättää tutkinta tai käynnistää esitutkinta. Kadonneen palauttaminen tai löytymispaikkaan jääminen päätetään lapsen etu huomioon ottaen viranomaisyhteistyössä ja selvittelyssä vanhempien tai edunvalvojan kanssa.

5.5 Turvapaikkahakemuksen vastaanottaminen

Turvapaikkahakemus jätetään poliisille, rajatarkastusviranomaiselle tai tulliviranomaiselle. Tulliviranomainen siirtää hakijan maahantulon edellytysten selvittämisen poliisille tai rajatarkastusviranomaiselle, jos rajatarkastusviranomainen ja tulliviranomainen toimivat samalla rajanylityspaikalla. Muussa tapauksessa tulliviranomainen siirtää asian suoraan poliisille.

Turvapaikanhakijalle on ilmoitettava oikeudesta avustajan ja tulkin käyttöön (Ulkomaalaislaki 9, 10 ja 203 §). Turvapaikanhakijan tulee itse vastata avustajan hankkimisesta, mutta tarvittaessa tulkkaus järjestetään hänelle viran puolesta.

Hakijan henkilötuntemerkit otetaan turvapaikkahakemuksen vastaanottamistoimenpiteiden yhteydessä. Ennen henkilötuntemerkkien ottamista ja hakijan asiakastietojen rekisteröimistä ulkomaalaisrekisteriin sekä ennen Eurodac-tallennuksen tekemistä turvapaikanhakijan henkilöllisyys tarkastetaan (silloin kun laite on viranomaisen käytettävissä) keskusrikospoliisin AFIS-järjestelmän (MORFO) pikatunnistuslaitteella.

Hakemuksen vastaanottanut viranomainen tallettaa ulkomaalaisrekisteriin turvapaikkahakemuksen tiedot. Yksin tulleille alaikäisille hakijoille avataan aina oma turvapaikka- ja oleskelulupa-asia.

Turvapaikkahakemuksen vastaanottanut poliisi tai rajatarkastusviranomainen selvittää hakemuksen vastaanottaessaan turvapaikanhakijan henkilöllisyyden, maahantulon ja matkareitin.

6. Sosiaaliviranomaiset apuna lasten katoamistilanteissa

6.1 Lapsen huollon ja kasvatuksen lähtökohdat

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Lastensuojelulain 16 § edellyttää, että sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto:

- jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään,
- jos avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia tai jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja
- jos sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Kaikkien edellä mainittujen edellytysten tulee täyttyä, jotta huostaanottoon voidaan ryhtyä. Mikäli lapsi on välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen huostaanoton ja sijaishuollon tarpeessa, voidaan hänet ottaa väliaikaisesti sosiaalilautakunnan huostaan. Kiireellinen huostaanotto lakkaa, ellei sitä oteta 14 vuorokaudessa käsiteltäväksi varsinaisena huostaanottoasiana. Päätös huostaanotosta tulee tällöin tehdä 30 vuorokaudessa tai erityistilanteessa 60 vuorokaudessa kiireellisestä huostaanotosta.

Suomen lastensuojeluviranomaisten toimivalta ulottuu lapsiin, joilla on koti- tai oleskelukunta Suomessa (Sosiaalihuoltolaki (710/1982) 13, 14 ja 15 §). Lastensuojelulain mukaisia toimenpiteitä voidaan siten kohdistaa myös tilapäisesti Suomessa oleskelevaan lapseen tai nuoreen. Edellä mainittujen perusteiden mukaan arvioidaan esimerkiksi se, onko tarvetta ottaa turvapaikkaa tai oleskelulupaa hakeva lapsi huostaan. Kiireellinen huostaanotto voi tulla kysymykseen esimerkiksi lapsen maasta poistumisen estämiseksi, jos lapsi muuten joutuisi sellaisiin olosuhteisiin, jotka uhkaisivat vakavasti vaarantaa hänen terveyttään ja kehitystään.

Kun lapsi on otettu sosiaalilautakunnan huostaan, sosiaalilautakunnalla on huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta. Sosiaalilautakunnan tulee kuitenkin pyrkiä yhteistoimintaan lapsen vanhempien ja muiden huoltajien kanssa. Huostaan otetun lapsen sijaishuolto järjestetään yleensä kodin ulkopuolella. Hänet voidaan kuitenkin poikkeuksellisesti sijoittaa väliaikaisesti vanhempiensa tai muiden huoltajiensa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi.

Tietyissä tapauksissa Suomen lastensuojeluviranomaisten toimivalta voi ulottua myös ulkomailla olevaan lapseen. Sellaisen ulkomailla olevan lapsen, jonka vanhemmat tai toinen heistä on tai on ollut Suomen kansalainen, lastensuojelun järjestäminen voi kuulua suomalaiselle kunnalle, ensisijaisesti lapsen viimeisimmän asuin- tai oleskelukunnan viranomaisille. Edellytyksenä on, että sosiaali- ja terveysministeriö ei saamiensa alustavien tietojen perusteella katso lapsen saavan asianmukaista huoltoa asuin- tai oleskelumaassaan. Tieto ulkomailla olevan lapsen lastensuojelun tarpeesta tulee tavallisimmin ulkoasiainhallinnon välittämänä. Toimivaltainen kunta voi myös pyytää ulkoasiainministeriön välityksellä virka-apua lastensuojelutarpeen selvittämiseksi ulkomailla. (Lastensuojelulaki 45 §)

Kansainvälisissä lapsikaappaustapauksissa voivat tulla kysymykseen Suomen lastensuojeluviranomaisten toimenpiteet, vaikka lapsi oleskelisikin ulkomailla.

Muissa kuin edellä mainituissa tilanteissa voi olla ongelmana Suomen lastensuojeluviranomaisten puuttuva toimivalta.

6.4 Lastensuojeluilmoitus

Lastensuojelulain mukaan jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, hänen on ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Myös muu kuin edellä tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen (Lastensuojelulaki 40 § 1 momentti).

Edellä mainitussa asemassa olevilla henkilöillä on ilmoitusvelvollisuus. Vakiintunut tulkinta on, että ilmoituksen voi tehdä mahdollisen salassapitovelvollisuuden estämättä. Ilmoituskynnys on selvästi alhaisempi kuin huostaanoton edellytykset. Vakavaa vähäisempikin vaara lapsen terveydelle tai kehitykselle edellyttää lastensuojeluilmoituksen tekemistä. Täyttä näyttöä tai varmuutta vaaran olemassa olosta ei tarvitse olla. Lastensuojelutyöntekijän tehtävänä on ilmoituksen saatuaan varmistua tosiasioiden olemassaolosta ja arvioida tukitoimien tarve.

Myös muu kuin edellä mainittu henkilö voi tehdä lastensuojeluilmoituksen, mutta hänellä ei ole siihen velvollisuutta. (Lastensuojelulaki 40 § 2 momentti) Yksityishenkilö voi tehdä lastensuojeluilmoituksen myös nimettömänä.

Useassa kunnassa on järjestetty sosiaalipäivystys (tai muu lastensuojelun päivystys), jonne lastensuojeluilmoituksen voi tehdä virka-ajan ulkopuolella.

6.5 Päivähoito ja lastenneuvola

Päivähoito on varhaiskasvatuspalvelu, jossa yhdistyvät lapsen oikeus varhaiskasvatukseen ja vanhempien oikeus saada lapselleen päivähoitopaikka. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää lapsen tervettä kasvua, kehitystä ja oppimista.

Laki lasten päivähoidosta velvoittaa kunnat huolehtimaan siitä, että lapsen vanhemmat tai huoltajat voivat vanhempainvapaiden jälkeen saada lapselle kunnan järjestämän päivähoitopaikan. Lapsella on subjektiivinen oikeus päivähoitoon siihen saakka, kunnes hän siirtyy oppivelvollisena perusopetukseen. Vaihtoehtona kunnan järjestämälle päivähoitopaikalle vanhemmilla on mahdollisuus valita lasten hoidon järjestämiseksi kotihoidon tai yksityisen hoidon tuki.

Lapsella ei ole velvollisuutta osallistua päivähoitoon, mutta suomen kielen oppimisen ja lapsen oppimisedellytysten tukemisen vuoksi yli 3-vuotiaiden maahanmuuttajataustaisten lasten päivähoitoon osallistuminen on usein perusteltua.

Jokaiselle lapselle tehdään yhdessä vanhempien kanssa lapsen varhaiskasvatussuunnitelma, jossa sovitaan lapsen tarvitseman hoivan ja kasvatuksen periaatteista ja käytännön järjestelyistä. Päivähoito on yhteistyössä perheiden kanssa päivittäin ja käytäntönä on, että vanhemmat ilmoittavat päivähoitopaikan henkilökunnalle, milloin lapsi on poissa päivähoidosta. Mikäli lapsi jää ilmoittamatta pois päivähoidosta, henkilökunta ottaa yhteyttä lapsen huoltajiin/vanhempiin saadakseen selville jatkuuko lapsen päivähoito. Jos vanhempia/huoltajia ei tavoiteta ja/tai henkilökunta tuntee huolta lapsen hyvinvoinnista, voi päivähoidon henkilöstö ilmaista huolensa lastensuojeluviranomaisille.

Lastenneuvolassa seurataan lasten kehitystä ja hyvinvointia. Neuvolakäynnit ovat palvelu, jota lasten vanhemmille tarjotaan. Niiden käyttämiseen ei ole lain mukaista velvoitetta.

Neuvoloissa työskentelevien tulee luoda luottamukselliset suhteet maahanmuuttajavanhempiin, ohjata ja tukea heitä kasvattajina sekä seurata lasten kehitystä ja hyvinvointia.

6.6 Sosiaaliviranomaisten tiedonsaantioikeus ja tietojenantovelvollisuus

Arvioitaessa edellytyksiä viranomaisten väliselle yhteistyölle on kiinnitettävä huomiota paitsi salassapitoa koskeviin säännöksiin myös tilanteisiin, joissa tietoja joudutaan luovuttamaan toiselle viranomaiselle. Seuraavassa on selostettu lyhyesti eri tahojen salassapitoa koskevia säännöksiä ja mahdollisuuksia salassa pidettävien tietojen luovuttamiseen. Esitys ei ole tyhjentävä vaan sen tarkoituksena on antaa pääpiirteittäinen kuvaus asiasta. Eri viranomaisten oikeudet ja velvollisuudet ovat yksityiskohdissaan erilaiset, koska ne perustuvat kutakin viranomaista koskevaan erityislainsäädäntöön. Sen vuoksi salassapitosäännösten soveltaminen ja viranomaisten välinen yhteistyö koetaan usein vaikeaksi.

Lasta koskevissa asioissa viranomaiset, joiden välillä yleensä yhteistyötä ja tietojenvaihtoa tapahtuu, ovat sosiaalitoimi, terveydenhuolto, opetustoimi, poliisi ja ulkomaalaisviranomaiset.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) annetun lain, potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) annetun lain ja viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1998) annetun lain mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasta koskevat tiedot ovat salassa pidettäviä. Pelkkä tieto siitä, että henkilö saa sosiaali- tai terveydenhuollon palveluja eli asiakassuhde, on salassa pidettävä. Salassa pidettäviä tietoja voidaan kuitenkin luovuttaa ulkopuolisille asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai lain nimenomaisen säännöksen nojalla. Jos asiakkaalla ei ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä, tietoja saa antaa hänen laillisen edustajansa suostumuksella. Tietoja ei kuitenkaan saa antaa alaikäisen laillisen edustajan suostumuksella, jos edustajalla itsellään ei ole oikeutta tiedon saantiin alaikäisen kiellettyä tietojen antamisen hänelle.

Sosiaalihuollon asiakaslain (812/200) 17 §:n mukaan sosiaalihuollon viranomainen voi tietyissä poikkeustapauksissa antaa tietoja toiselle viranomaiselle ilman asiakkaan suostumustakin. Tämä on mahdollista eräin edellytyksin, mikäli tiedot ovat tarpeen asiakkaan hoidon tai huollon turvaamiseksi tai lapsen edun vuoksi. Sosiaalihuollon viranomaisilla on oikeus myös asiakaslain 18 §:n nojalla antaa tietyin edellytyksin eräissä rikosten ja väärinkäytösten selvittämistapauksissa salassa pidettäviä tietoja asiakkaan suostumuksesta riippumatta.

Myös julkisuuslaissa on säännöksiä siitä, milloin viranomainen voi luovuttaa salassa pidettäviä tietoja (26-30 §). Niitä sovelletaan sosiaalihuollossa siltä osin kuin vastaavia säännöksiä ei ole sosiaalihuollon asiakaslaissa.

Perusopetuslain (628/1998) 40 §:n mukaan salassa pidettäviä ovat muun muassa oppilaiden ja heidän perheenjäsentensä henkilökohtaisia oloja koskevat tiedot. Peruskoulun henkilökunta saa kuitenkin saman lainkohdan mukaan salassapitovelvollisuuden estämättä antaa toisilleen sekä koulutuksesta vastaaville viranomaisille opetuksen asianmukaisen järjestämisen edellyttämät välttämättömät tiedot. Sama koskee muuta opetuksen järjestämisestä vastaavaa tahoja sekä kouluterveydenhuollosta ja muusta oppilashuollosta vastaavia henkilöitä.

Ulkomaalaislain (301/2004) 63 §:n mukaan ulkomaalaisvirasto tai kihlakunnan poliisilaitos voi hankkia perhesiteen perusteella tehdystä oleskelulupahakemuksesta lausunnon perheenkokoajan koti- tai asuinpaikkakunnan sosiaaliviranomaiselta tai terveydenhuoltoviranomaiselta. Saman lainkohdan mukaan sosiaaliviranomainen tai

terveydenhuoltoviranomainen on velvollinen antamaan Ulkomaalaisvirastolle tai kihlakunnan poliisilaitokselle lausunnossaan salassapitosäännösten estämättä perhesiteen perusteella tehtyä oleskelulupahakemusta varten hallussaan olevat henkilön sosiaaliseen tai terveydelliseen tilaan liittyvät sellaiset tiedot, jotka ovat välttämättömiä tehtäessä päätöstä oleskeluluvan myöntämisestä perhesiteen perusteella.

Sosiaalihuollon asiakaslain 20 § oikeuttaa sosiaalihuollon viranomaiset saamaan muilta viranomaisilta salassapitosäännösten estämättä kulloisenkin sosiaalihuollon tehtävän kannalta välttämättömät ja sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavat tiedot. Tietopyynnön välttämättömyyden ja olennaisuuden arvioi tietoa pyytävä taho eli sosiaalihuollon viranomainen, joka voi käytännössä olla esimerkiksi lastensuojelun työntekijä. Tietopyyntö on yksilöitävä ja perusteltava.

Koska sosiaalihuollon viranomaisilla on laaja tietojensaantioikeus muilta viranomaisilta, yhteistyö eri viranomaisten kesken tapahtuu useimmiten lastensuojeluviranomaisten johdolla ja lastensuojelun edellyttämässä laajuudessa. Asianmukaisesti yksilöidyn ja perustellun tietopyynnön johdosta ei esimerkiksi koulutoimen tai terveydenhuollon viranhaltijoilla ole yleensä mahdollisuutta kieltäytyä vastoin lapsen tai hänen edustajansa nimenomaista kieltoakaan luovuttamasta pyydettyjä tietoja. Edellä mainittu näkökohta huomioon ottaen viranomaisten välinen yhteistyö on aina mahdollista silloin, kun kyse on henkilön - lapsen - huollon tai hoidon tarpeen selvittämisestä.

Sosiaalihuollon viranomaisten ja muiden viranomaisten välillä tehtävässä yhteistyössä on selvää, että myös lastensuojeluviranomainen joutuu tietopyyntönsä yhteydessä luovuttamaan tarvittavassa määrin salassa pidettävää tietoa esimerkiksi koululle tai terveydenhuollolle, jotta yhteistyö ylipäätään voisi onnistua.

Asiakkaalta saatu nimenomainen suostumus tietojen luovuttamiseen ja hänen asiansa käsittelyyn esimerkiksi moniammatillisissa yhteistyöryhmissä poistaa yleensä salassapidosta johtuvat esteet viranomaisten väliselle yhteistyölle.

7. Koulutoimi apuna lasten katoamisen selvittämisessä

7.1 Koulutoimen velvoitteet

Kunta on velvollinen järjestämään perusopetusta ja esiopetusta alueellaan vakinaisesti asuville oppivelvollisuusikäisille ja esiopetusikäisille oppilaille. Kunta on myös velvollinen huolehtimaan siitä, että oppivelvollisuusikäisellä on tilaisuus saada perusopetusta vastaavaa opetusta. Oppivelvollisuusikäisellä (7-17 -vuotiaat) ja esiopetusikäisillä (6-vuotiaat) maahanmuuttajaoppilaille on mahdollisuus saada peruskouluun valmistavaa opetusta ennen peruskouluun siirtymistä. Maahanmuuttajaoppilaille on lisäksi mahdollisuus saada suomi/ruotsi toisena kielenä opetusta ja oman äidinkieltensä ja kulttuurinsa opetusta koko peruskoulun ajan.

Jos oppivelvolliselle annetaan erityisopetusta ja jos opiskelu tapahtuu hänen kotonaan, toteaa kunnan määräämä opettaja oppilaan edistymisen.

Jos oppivelvollinen ei osallistu perusopetuslain (1998/628) mukaisesti järjestettyyn opetukseen, oppivelvollisen asuinkunnan tulee valvoa oppivelvollisen edistymistä.

Lainsäädännössä ei ole estettä siihen, että kunta tai muu opetuksen järjestäjä ottaa lapsen oppilaaksi perus- tai esiopetukseen siitä riippumatta katsotaanko lapsen vakinaisesti asuvan siinä kunnassa, jossa hän oleskelee. Turvapaikanhakijalapsen ja tilapäisen oleskeluluvan (Ulkomaalaislaki 51 §) saaneet lapset ovat lähes poikkeuksetta päässeet kunnan järjestämään perusopetukseen.

7.2 Huoltajan tehtävät

Lapsen huoltaja ilmoittaa lapsen kouluun. Kun maahanmuuttajalapsi on ilmoitettu kouluun, on huoltaja velvollinen huolehtimaan siitä, että lapsi käy koulua. Oppilaan poissaoloon koulusta tulee pyytää lupa. Lupa enintään kolmen päivän poissaoloon pyydetään luokanvalvojalta ja pidempään poissaoloon koulun johtajalta. Jos lupaa ei ole voitu pyytää etukäteen, on oppilaan huoltaja velvollinen mahdollisimman pian ilmoittamaan poissaolosta luokanvalvojalle.

Peruskoulun oppilas voidaan erityisestä syystä vapauttaa koulunkäynnistä tilapäisesti. Tällöin oppilaan huoltaja hakee vapautusta koululta/opetuksen ylläpitäjältä. Mikäli oppilas muuttaa paikkakunnalta toiselle, tehdään tästä ilmoitus koululle. Mikäli oppilas muuttaa pois Suomesta tehdään tästä myös ilmoitus koululle tai koulun ylläpitäjälle.

7.3 Yhteistyö kodin kanssa

Kodin ja koulun, oppilaan, vanhempien ja opettajan/opettajien ja muun koulutushenkilöstön välinen luottamuksellinen suhde on edellytys onnistuneelle koulunkäynnille. Tämän suhteen luomiseen tulee panostaa erityisesti maahanmuuttajaoppilaan kohdalla pyrkimyksenä saada myös koti tukemaan oppilaan säännöllistä koulunkäyntiä ja siten kotoutumista maahan. Yksi keskeinen seikka maahanmuuttajaperheen ja koulun henkilöstön välisessä yhteistyössä on tiedonvälitys oppilaasta ja hänen opiskeluaan koskevista asioista. Kouluviranomaisten ja vastaanottoviranomaisten yhteistyöllä ja tiedonvälityksellä pohjustetaan oppilaan koulunkäynnin aloittamista ja tuetaan hänen koulunkäyntiään jatkossa.

Mikäli oppilas puhuu tai muuten ilmaisee opettajalle, terveydenhuoltohenkilökunnalle, opinto-ohjaajalle, muulle kouluhenkilöstölle tai luokkatovereilleen mahdollisesta poismuuttamisesta, eivätkä vanhemmat ole ilmoittaneet asiasta kouluun otetaan koulusta yhteyttä kotiin asian selvittämiseksi. Mikäli on perusteltuja syitä koulu on yhteydessä kunnan sosiaalitoimeen.

Yhteistyössä eri viranomaisten sekä koulun ja kodin kanssa selvitetään oppilaan tilanne ja pyritään estämään mahdollinen lapsen edun vastainen maasta poislähtäminen tai toiselle paikkakunnalle siirtäminen.

Jos oppilas on jäänyt pois koulusta eikä poissaololle löydy perusteltua syytä, otetaan koulusta (luokanopettaja, luokanvalvoja, rehtori tai oppilashuoltohenkilöstö) yhteyttä ensin kotiin ja jos tarvetta on, niin edelleen kunnan sosiaalitoimeen. Koulussa, jossa lapset ovat päivittäin, on henkilökunnalla parhaimmat mahdollisuudet seurata lasten elämäntilannetta ja puuttua siihen ajoissa, mikäli lapsen etu niin vaatii.

8. Ulkoasiainhallinnon toimivalta kadonneiden maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten olinpaikan ja olosuhteiden selvittämiseksi

8.1 Selvittämispyyntö

Ulkoasiainministeriöltä voi pyytää apua lapsen olinpaikan ja olosuhteiden selvittämiseksi vieraassa valtiossa. Pyyntöä esittäjällä tulee olla lakiin perustuva oikeus pyytää tietoja lapsesta. Lapsen huoltajalla ja sosiaalilautakunnalla esimerkiksi huostaan otetun lapsen osalta on tällainen oikeus.

8.2 Lapsen olosuhteiden selvittäminen

Konsulipalvelulain (1999/498) 29 §:n mukaan edustusto voi tehdä ulkomailla tilapäisesti oleskelevan lapsen olosuhteita koskevan tiedustelun hänen huoltajansa pyynnöstä, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsen olosuhteet vaarantavat tai uhkaavat vaarantaa lapsen terveyttä. Lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta Suomen kansalaista tai Suomessa pysyvästi asuvaa ulkomaalaista. Edustusto tekee tämän tiedustelun ensisijaisesti toimipiirinsä viranomaisten välityksellä. Paikalliset olosuhteet huomioon ottaen tiedustelu voidaan tehdä myös muulla tavoin.

Edustustojen tehtävänä on avustaa myös muita Suomen viranomaisia, kuten sosiaalihuollon viranomaisia lapsen olosuhteiden selvittämiseksi aina, kun siitä on erikseen säädetty sekä harkinnan mukaan myös muissa tapauksissa. Esimerkiksi lastensuojelulain 45 §:n 4 momentin nojalla ao. kunta voi pyytää ulkoasiainministeriöltä virka-apua lastensuojelun tarpeen selvittämiseksi ulkomailla. Tarkemmat ohjeet selvityksen laatimiseksi pyydetään toimivaltaiselta sosiaaliviranomaiselta. Selvityksen laatiminen edustuston toimesta edellyttää, että lapsesta ulkomailla huolehtiva taho suostuu yhteistyöhön olosuhdeselvityksen laatimiseksi. Edustuston tulee noudattaa aina ko. valtion lakeja ja määräyksiä.

8.3 Lapsen kotiuttaminen

Edustusto voi yhteistyössä ministeriön kanssa avustaa hädänalaisessa asemassa olevan lapsen kotiuttamisessa takaisin Suomeen. Lapsen kotimatkaan liittyviä toimenpiteitä voivat olla esimerkiksi matkustusasiakirjan myöntäminen, lentolippujen hankkiminen ja lapsen saattaminen lentokentälle. Kotiutustoimenpiteitä varten tulee pääsääntöisesti olla talletusta vastaava maksusitoumus kotiuttamispyynnön esittäjältä. Edustusto voi tarvittaessa antaa arvion kustannuksista.

Hädänalaisessa asemassa olevan avustamisesta ja taloudellisesta avustamisesta säädetään konsulipalvelulain 11 - 14 §:ssä. Palveluja voidaan antaa sellaiselle tilapäisesti ulkomailla olevalle Suomen kansalaiselle tai Suomessa pysyvästi asuvalle ulkomaalaiselle, jonka edustusto on todennut olevan hädänalaisessa asemassa sairauden, tapaturman, onnettomuuden, rikoksen kohteeksi joutumisen tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi.

Taloudellisena avustuksena edustusto voi hakemuksesta välittää varoja talletusta vastaan tai myöntää taloudellista avustusta tarkoitukseen varattujen määrärahojen puitteissa hädänalaisessa asemassa olevalle henkilölle, jonka edustusto on todennut olevan kykenemätön ilman sen apua saamaan riittäviä varoja käyttöönsä välittömän hädän poistamiseksi.

Taloudellisena avustuksena edustusto voi myöntää avustusta kotimatkaa varten erityistä takaisinmaksusitoumusta vastaan, jos talletuksen saaminen ei ole mahdollista. Edustusto voi myöntää taloudellista avustusta kotimatkaa tai sairauden välttämätöntä ja tilapäistä hoitoa varten ilman takaisinmaksusitoumusta, jos hädänalaisessa asemassa olevan ei ole mahdollista antaa takaisinmaksusitoumusta sairauden vakavuuden tai muun siihen verrattavan erityisen syyn kuten tajuttomuuden tai muun oikeustoimikelvottomuuden perusteella.

9. Esimerkkitapaus

Eri viranomaisille ja järjestöille tuli vuosituhaten vaihteessa ja 2000-luvun puolella tietoja yksittäisistä lapsista, jotka oli lähetetty pois Suomesta ja jotka halusivat päästä takaisin tänne. Usein lapset ottivat itse yhteyttä johonkin tuntemaansa henkilöön kuten opettajaansa ja kertoivat vaikeista olosuhteistaan ja pyysivät päästä Suomeen takaisin. Viranomaisten yhteistyöllä on Suomeen palannutkin joitakin lapsia. Seuraavassa esitetään yksityiskohtainen tapausseleste eräästä tänne takaisin saadusta alaikäisestä. Henkilötietoja on muutettu tunnistamisen välttämiseksi.

Tapausseleste

Alaikäinen nuori (myöhemmin A), syntynyt 1985. Tapauksen selvittely osuu ajalle heinäkuu 1999 - helmikuu 2000.

Tapauksen selvittely käynnistyi sen jälkeen kun yksityishenkilö oli ollut asiassa yhteydessä Suomen Punaiseen Ristiin heinäkuussa 1999.

A tuli Suomeen turvapaikanhakijaksi perheensä kanssa 1995. Perheelle myönnettiin oleskelulupa 1996. Myöhemmin kävi ilmi, että A:n vanhemmiksi ilmoitetut aikuiset eivät olleetkaan hänen biologiset vanhempansa. "Vanhemmat" lähettivät pojan pois Suomesta keväällä 1999 kotimaahan huolehtimaan isoäidistään. A:lla oli lähtiessään mukana vuonna 1996 Suomessa myönnetty muukalaispassi. Passin voimassaolo kuitenkin mitätöitiin kun "vanhemmat" tekivät viranomaisille ilmoituksen, että A oli muuttanut takaisin kotimaahansa.

A:n harrastuksiin liittyvä nuorisotyöntekijä oli yhteydessä SPR:iin heinä- ja elokuussa 1999 ja kertoi, että A oli soittanut hänelle kotimaastaan ja kertonut, ettei hänellä ole yhtään sukulaisia paikassa, minne hänet oli lähetetty. Hän oli kertonut elävänsä erittäin vaikeissa olosuhteissa ilman aikuisten huolenpitoa, ilman asuntoa ja ajoittain jopa ilman ruokaa. Hän oli velkaantunut joutuessaan lainaamaan rahaa ruokaan ja voidakseen soittaa Suomeen. Hän oli myös saanut tietää, että hänen biologinen isänsä oli kuollut. Äidin olinpaikasta hänellä ei ollut tietoa. Hän oli pyytänyt nuorisotyöntekijää auttamaan häntä pääsemään takaisin Suomeen. Nuorisotyöntekijä oli tuntenut A:n pidemmän aikaa ja heidän välilleen oli syntynyt hyvä luottamus. Hän oli erittäin huolissaan pojan tilanteesta ja koki, että tämä oli jätetty täysin heitteille ilman aikuisten huolenpitoa. Hän oli ollut asiassa yhteydessä pojan asuinkunnan sosiaaliviranomaisiin ja Ulkomaalaisvirastoon saadakseen apua pojalle. Ulkomaalaisviraston tarkastaja oli kehottanut häntä ottamaan yhteyttä asiassa SPR:iin.

SPR:n pakolaistyön suunnittelija oli syyskuun alussa 1999 asiassa yhteydessä Kansainvälisen Punaisen Ristin Komitean (ICRC) aluedelegaatioon. SPR pyysi A:n kotimaassa toimivaa delegaatiota avustamaan A:n tilanteen selvittämisessä. Delegaation henkilötiedustelusta vastaava työntekijä tapasi A:n lokakuun puolessa välissä. Tapaamisen jälkeen delegaatio ilmoitti SPR:lle, että A:n tilanne vastasi tämän itse antamia tietoja tilanteestaan. A oli onneton ja epätoivoinen ja joutui jopa kerjäämään itselleen ruokaa kaduilla.

ICRC:n välittämä tieto toimitettiin työministeriön erikoissuunnittelijalle. TM halusi vielä tarkentaa arviota pojan tilanteesta: "Voisiko lapsi saada tarpeisiinsa vastaavaa huolenpitoa kotimaassaan ja olisiko lapsen asettuminen sinne hänen kannaltaan paras ratkaisu. Mikä olisi kaikki tekijät huomioon ottaen lapsen edun mukainen ratkaisu, joka huomioisi hänen terveyttään ja kehitystään." Vastauksessaan ICRC ilmoitti, ettei A:lla ole sukulaisia, jotka huolehtisivat hänestä. Hänen ainoa sukulaisensa oli nomadielämää viettävä isoäiti, jolla elämäntapansa takia ei ollut mitään mahdollisuutta tukea pojan kehitystä järjestämällä hänen koulunkäyntinsä. A:lle paras ratkaisu olisi, että hän saisi palata Suomeen.

ICRC oli myös ollut asiassa yhteydessä Suomen lähimpään suurlähetystöön, mistä oli ilmoitettu, että pojan on henkilökohtaisesti tultava lähetystöön tekemään oleskelulupahakemus ennen kuin mitään päätöstä asiassa voitaisiin tehdä. ICRC sitoutui kuljettamaan A:n lähetystöön vain siinä tapauksessa, että lähetystö myöntäisi hänelle maahantuloluvan Suomeen. ICRC pyysi, että tämä seikka vahvistettaisiin, ennen kuin poika kuljetettaisiin lähetystöön. ICRC:n selvitys ja pyyntö välitettiin TM:lle.

TM oli tämän perusteella yhteydessä A:n entisen asuinkunnan sosiaalitoimeen. Kunnan lastensuojeluviranomaiset lähettivät tämän jälkeen SPR:lle tiedoksi päätöksen, jossa kunta sitoutuu huostaanottomaan A:n ja järjestämään hänelle paikan lastenkodista. Edellä mainittuihin tietoihin ja päätöksiin perustuen SPR pyysi, että Ulkomaalaisvirasto kiireellisesti tekisi päätöksen oleskelulupa-asiassa, jotta SPR yhteistyössä ICRC:n kanssa voisi aloittaa A:n Suomeen tuomista varten tarvittavat käytännön järjestelyt.

Suomen suurlähetystön virkailija ilmoitti tammikuussa 2000 SPR:lle, että ICRC oli ilmoittanut tuovansa A:n lähetystöön saman kuukauden lopussa. Lähetystö oli päättänyt maksaa A:n kotimaassa kertyneitä kuluja (ylläpito- ja puhelinkustannuksia) ja ostaisi myös hänen lentolippunsa Suomeen. Nämä kustannukset UM veloitti kunnan sosiaaliviranomaisilta, jotka lastensuojeluperusteella olivat sitoutuneet A:n kotimaan oleskelun ja paluumatkan kustannuksiin.

Lähetystövirkailija ilmoitti 27.1.2000, että A:n maahantuloon tarvittavat luvat olivat kunnossa. UVI oli myöntänyt A:lle pysyvän oleskeluluvan Suomessa, jonka jälkeen kunnan sosiaaliviranomaiset olivat tehneet hänestä kiireellisen huostaanottopäätöksen.

ICRC lennätti pojan kaupunkiin, jossa Suomen suurlähetystö sijaitsi helmikuussa 2000, missä lähetystö luovutti hänelle laissez-passer matkustusasiakirjan, ja samana päivänä A lähti kohti Suomea. Lähetystövirkailija saattoi pojan koneeseen. A saapui Suomeen seuraavana päivänä. Häntä olivat lentokentällä vastassa lastensuojeluviranomaiset ja Suomessa olevia sukulaisia.

10. Yhteenveto viranomaisten ja muiden toimijoiden yhteistyöstä

Väkivalta lapsia kohtaan tai lasten hylkääminen eivät kuulu mihinkään kulttuuriin tai etniseen yhteisöön, vaan ne ovat aina seuraus vanhemmuuden syvästä kriisistä ja/tai yhteiskunnallisten rakenteiden hajoamisesta esimerkiksi aseellisen selkkauksen tai sodan takia. Viranomaiset ja kaikki aikuiset toimijat voivat parhaiten suojella ja auttaa maahanmuuttajalapsia päivittämällä aktiivisesti tietojaan ja taitojaan sekä olemalla herkkiä vaistoamaan ja tunnistamaan merkkejä lasten ja perheiden huonosta voinnista. Yli sektorien tapahtuvalla yhteistyöllä ja maahanmuuttajayhteisöt mukaan ottaen varmistetaan parhaiten, ettei lapsia lähetetä vastoin tahtoaan yksin turvattomiin olosuhteisiin.

Lapsen katoaminen saattaa liittyä joissakin tapauksissa maahantulosäännösten kiertämiseen, laittoman maahantulon järjestämiseen tai ihmiskauppaan. Tämän oletaman puolesta puhuu ulkomaalaislasten katoamisiin liittyvät viranomaisten kokemukset vuosituhannen vaihteen molemmin puolin. Lapsen asema näissä teoissa/tapahtumissa selvitetään poliisi- tai esitutkinnassa. Tekojen törkeyden arvostelussa uhriutuvan lapsen ikä on merkittävä seikka. Irrottamalla lapsi vastoin tahtoaan tutusta, lapsen tasapainoiselle kehitykselle tärkeästä sosiaalisesta ympäristöstä saattaa kyseeseen tulla vapaudenriistoa koskevat säännökset. Ilmiönä tapahtuviin katoamisiin liittyen viranomaisten poikkihallinnollisen yhteistyön merkitys korostuu.

Toimivaltaisten viranomaisten välisen tiedonkulun turvapaikanhakijoiden katoamistapauksissa tulisi olla aina saumatonta. Katoaminen tulee ilmi ensimmäisenä yleensä vastaanottokeskuksessa, jossa havaitaan hakijan kadonneen. Myös perheryhmäkodissa havaitaan yleensä ensimmäisenä yksin tulleitten maahanmuuttajalasten katoaminen. Kunnissa sosiaalitoimi ja koulutoimi huomaavat yleensä ensimmäisenä maahanmuuttajaperheissä tapahtuneet lasten katoamiset, joiden selvittäminen edellyttää myös viranomaisten kiinteää yhteistyötä. Jotta toimivaltaiset viranomaiset olisivat kaikki ajan tasalla ja voisivat toteuttaa tehokasta hallintoa, tulisi katoamisista ilmoittaa välittömästi poliisille, joka ilmoittaa katoamisesta edelleen Ulkomaalaisvirastolle. Viranomaisrekisterien täydentäminen tarkoilla katoamisajankohdilla sekä olosuhteilla edesauttaa jalkikäteisiä tutkimuksia katoamisista.

Esitteitä, muistioita ja linkkejä:

Eroon kunniaväkivallasta. Artikkelin Mannerheimin lastensuojeluliiton jäsenlehdessä Lapsemme, nro 1/2006. Kunniaväkivaltaan liittyvää hanketta hallinnoi Uudenmaan piiri ry. www.mll.fi

Kansainvälinen lapsikaappaus. Esite on eri kielillä oikeusministeriön internetsivuilla pdf-versiona: www.om.fi

Naisten sukuelinten silpominen. Esite on eri kielillä sosiaali- ja terveysministeriön sivuilla. www.stm.fi

Ihmiskaupan uhrien auttaminen, Työryhmän ehdotus palvelujen ja tukitoimien toteuttamiseksi. Työhallinnon julkaisu 368/2006

Poikien ympärileikkauksia koskevaa lainsäädäntötarvetta selvittäneen työryhmän muistio, Sosiaali- ja terveysministeriö, työryhmämuistio 2003:39. www.stm.fi

Poikien ympärileikkaus. Selvitys kansainvälisistä ja kotimaisista käytännöistä. Kristiina Stenman. Sosiaali- ja terveysministeriö, monisteita 2004:3 www.stm.fi

Tyttöjen ja naisten ympärileikkaus Suomessa: Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Toim. Marja Tiilikainen 2004. Ihmisoikeusliitto, KokoNainen-projekti, Helsinki. www.stm.fi, www.ihmisoikeusliitto.fi

www.redcross.fi/apuajatuka/maahanmuuttajientuki

www.vaestoliitto.fi/monikulttuurinen_tyo/